

УПОВНОВАЖЕНИЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
З ПРАВ ЛЮДИНИ

ПРАВА ДИТИНИ В ЗАКЛАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Спеціальна доповідь
з питань реалізації національного превентивного
механізму

Київ – 2013

УДК 342.7 (477) (042.3)
ББК 67.9 (4УКР) 400.9
М 76

Дослідження здійснено у 2012–2013 роках за підтримки Європейської Комісії та Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні у рамках спільного проекту «Досягнення найбільшої консолідації реформ у системі кримінальної юстиції щодо неповнолітніх з метою протидії тортурам та іншим формам неналежного поводження з дітьми в пострадянських країнах».

М 76 Права дитини в закладах соціальної реабілітації в Україні :
Спеціальна доповідь з питань реалізації національного превентивного механізму / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини : Офіційне видання. – К., 2013. – 110 с.

ISBN 966-7855-00-9

*За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове*

ISBN 966-7855-00-7

© Секретаріат Уповноваженого
Верховної Ради України
з прав людини, 2013
© Харківський інститут
соціальних досліджень, 2013
© ЮНІСЕФ, 2013

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини ВАЛЕРІЇ ВОЛОДИМИРІВНИ ЛУТКОВСЬКОЇ	5
РОЗДІЛ 1. ПИТАННЯ ПОМІЩЕННЯ ДІТЕЙ ДО ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ БЕЗ РІШЕННЯ СУДУ	7
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕБУВАННЯ ДІТЕЙ УЗАКЛАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ	11
2.1. Матеріально–побутові умови в закладах соціальної реабілітації	11
2.2. Харчування	13
2.3. Медичне обслуговування	14
2.4. Правила, розпорядок і режим	17
2.5. Навчання.	21
2.6. Реабілітація й психологічний супровід	23
2.7. Право на приватне життя й особистий простір	25
2.8. Право на побачення й спілкування	26
РОЗДІЛ 3. ЗАПОБІЖНИКИ НАСИЛЬСТВУ ТА НЕНАЛЕЖНОМУ ПОВОДЖЕННЮ З ДІТЬМИ В ЗАКЛАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ	28
3.1. Поділ учнів (вік, тип поведінки, стаття)	30
3.2. Чітка реєстрація інцидентів, пов'язаних із вербальним і фізичним насильством (як між учнями, так і між учнями й персоналом)	32
3.3. Адекватна реакція на інциденти між учнями	32
3.4. Регулярні медогляди	33
3.5. Реалізація права на скаргу	33
3.6. Можливість зв'язатися з кимось за межами закладу	35
РОЗДІЛ 4. ПРАКТИКА ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	39
ВИСНОВКИ	49
РЕКОМЕНДАЦІЇ	55

ДОДАТКИ

Додаток 1. Методологічні засади проведення дослідження.	57
Додаток 2. Положення про школу соціальної реабілітації, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2012 р. № 734	58
Додаток 3. Положення про училище соціальної реабілітації, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2012 р. № 734	67
Додаток 4. Фото закладів соціальної реабілітації.	78

ВСТУПНЕ СЛОВО

Інтеграція України до міжнародної спільноти вимагає дотримання міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав дітей. Моніторинг Уповноваженого з прав людини свідчить про те, що права дітей, які перебувають у конфлікті з законом, в Україні не забезпечені повною мірою. Особливої актуальності в цьому контексті набуває запровадження ефективної системи запобігання правопорушенням серед дітей та реформування існуючих закладів соціальної реабілітації відповідно до тенденції гуманізації інститутів перевиховання дітей, які переступили закон.

Одним із завдань Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму, створеного у 2012 році в Секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, є комплексний моніторинг прав дітей, проведення системних досліджень і узагальнення даних про жорстоке або таке, що принижує гідність, поводження з дітьми, включаючи випадки насильства в стаціонарних закладах, де діти позбавлені або частково обмежені у свободі чи перебувають під опікою держави. До таких місць несвободи належать, зокрема, школи/училища соціальної реабілітації Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, де перебувають діти віком 11–13 та 14–18 років відповідно.

Сьогодні в Україні налічується 9 закладів соціальної реабілітації (6 шкіл і 3 училища), у яких перебуває 309 дітей, — фактично ж ці заклади розраховані на 1500 дітей. Майже половина з них не скоювали суспільно небезпечних діянь та поміщені без рішення суду до центрів психолого-педагогічної корекції дітей з різними формами девіантної поведінки, які створені при школах соціальної реабілітації у межах експерименту «Система психологічної, медичної, педагогічної і соціальної реабілітації дітей і підлітків з девіантною та деліквентною поведінкою» як такі, що потенційно можуть учинити правопорушення.

З метою детального вивчення стану дотриманням прав дитини в системі закладів соціальної реабілітації та визначення шляхів її реформування Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму спільно з Харківським інститутом

соціальних досліджень за підтримки Європейського Союзу та Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні провів національне дослідження умов тримання дітей у зазначених закладах.

Уповноважений Верховної Ради України висловлює щирі подяки за співпрацю групі науковців та експертів Харківського інституту соціальних досліджень (ХІДС): кандидату соціологічних наук, директору ХІДС Д. О. Кобзіну, кандидату соціологічних наук, провідному експерту А. М. Черноусову та експертам С. В. Щербань і М. О. Колоколовій.

Валерія Лутковська,
Уповноважений Верховної Ради України
з прав людини

РОЗДІЛ 1

ПИТАННЯ ПОМІЩЕННЯ ДІТЕЙ ДО ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ БЕЗ РІШЕННЯ СУДУ (ЦЕНТРИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ДЛЯ ДІТЕЙ З РІЗНИМИ ФОРМАМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ)

У жовтні 2012 — лютому 2013 року працівниками Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини спільно з експертами Харківського інституту соціальних досліджень (ХІДС) та представниками громадських організацій були здійснені моніторингові візити до п'яти закладів:

1. Якушинецьке професійне училище соціальної реабілітації

Розташоване в передмісті м. Вінниці. Розраховане на 200 дітей, утримується 37 дітей, усі – за постановою суду за скоєні злочини. Кількість персоналу – 97 осіб.

2. Охтирське професійне училище соціальної реабілітації (для дівчат)

Розташоване в м. Охтирці Сумської області. Розраховане на 160 дітей, утримується 18 дітей, усі – за постановою суду за скоєні злочини. Кількість персоналу – 75 осіб.

3. Харківська школа соціальної реабілітації

Розташована в м. Харкові. Розрахована на 160 дітей, утримується 35 дітей, з яких 32 – за заявою батьків, 3 – за постановою суду за скоєні злочини. Кількість персоналу – 46 осіб.

4. Комишуваська школа соціальної реабілітації

Розташована в селищі Комишуваха Запорізької області. Розрахована на 160 дітей, утримується 18 дітей, усі – за постановою суду за скоєні злочини. Кількість персоналу – 60 осіб.

5. Фонтанська загальноосвітня школа соціальної реабілітації

Розташована в с. Фонтанка Комінтернівського району Одеської області. Розрахована на 70 дітей, перебуває 48 дітей, з них: 23 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, 2 – за постановою суду за скоєні злочини, 46 – за заявою батьків. Кількість персоналу – 102 штатні одиниці.

Під час візиту до Харківської школи соціальної реабілітації було виявлено, що значна кількість дітей у ній перебувають не за постановою суду за скоєні злочини, а за бажанням батьків, які звернулися до соціальних служб із метою перевиховання дітей з різними формами девіантної поведінки. Аналіз типового положення про школу соціальної реабілітації свідчить про те, що школа соціальної реабілітації (далі – ШСР) є «спеціальним навчально-виховним закладом для реабілітації дітей, які скоїли суспільно небезпечні діяння, але не досягли віку кримінальної відповідальності й щодо яких судом були застосовані спеціальні примусові заходи виховного характеру». За своєю юридичною природою таке рішення (постанова) є вироком за скоєний злочин, а ШСР є місцем для відбування покарання терміном до трьох років для таких дітей. Звичайно, умови й режим перебування дітей у ШСР є не такими суворими, як, наприклад, у виховних колоніях Державної пенітенціарної служби України, але в них також є істотні режимні обмеження, чіткий розпорядок дня, заборона користуватися окремими предметами (а найчастіше – взагалі мати що-небудь, крім декількох предметів побуту), обмеження на зустрічі й спілкування з батьками (опікунами) і друзями.

Позиція судів на сьогодні така, що рішення про поміщення дітей у місця несповоди виносяться дедалі рідше, що зумовило поступове зменшення наповнюваності шкіл і училищ соціальної реабілітації й закриття протягом 2012 року п'яти таких закладів. Щоб зберегти систему соціальної реабілітації від неминучого скорочення, стурбоване керівництво Міністерства освіти й науки 2008 року запропонувало на основі експерименту Фонтанської ШСР створення центрів психолого-педагогічної корекції (далі – центр) для дітей з різними формами девіантної поведінки. Підписання відповідного наказу МОН України № 738 від 07.08.2008 року регламентувало створення центрів на базі чотирьох шкіл соціальної реабілітації: Свердловської, Харківської, Єнакіївської та Городоцької. Діти, поміщені в центри, змішуються з вихованцями самої школи соціальної реабілітації, й на них накладаються ті самі обмеження, обов'язки, умови режиму, програми навчання й соціальної реабілітації, що й

на вихованців, які скоїли злочини. Водночас підставою для поміщення в школу соціальної реабілітації (ШСР) є рішення суду, згідно з яким туди направляються учні (вихованці), які здійснили правопорушення, що мають ознаки суспільно небезпечного діяння, віком від 11 до 14 років. Підставою ж поміщення до центру є рішення відповідної територіальної служби у справах дітей і заява батьків (опікунів). Таким чином, по-перше, фактично в тому самому закладі закритого типу можуть опинитися й діти віком до 11 років. По-друге, поєднання цих двох видів ресоціалізаційної роботи з дітьми, які скоїли суспільно небезпечні діяння, і тими, хто має різні форми девіантної поведінки, фактично в рамках одного закладу (школи соціальної реабілітації) є невиправданим з погляду чинного нормативно-правового регулювання цієї сфери суспільних відносин.

Зокрема, відповідно до Положення про Центр Фонтанської ЗОШСР у ньому мають проходити ресоціалізацію та соціальну реабілітацію діти віком від 8 до 14 років зі стійкою девіантною поведінкою, які залишили сім'ю та загальноосвітні заклади і перебувають у складних життєвих обставинах. При цьому незрозуміло, чому восьмирічна дитина має перебувати разом з підлітками, які скоїли кримінальні правопорушення. Адже відповідно до статті 498 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) навіть малолітніх правопорушників направляють до школи соціальної реабілітації лише з 11 років. Також незрозуміло, як у дитини такого віку може виникнути стійка девіантна поведінка, особливо якщо дитина-сирота від народження перебувала в державному інтернатному закладі.

Проти спільного перебування дітей за рішенням суду й дітей за заявою батьків виступають і деякі співробітники цих закладів.

3 інтерв'ю з учителем

Інтерв'юер: *На ваш погляд, наскільки обґрунтовано, що на базі школи створено центр і діти за судом й діти за заявами батьків утримуються разом?*

Респондент: *Я вважаю, що повинна бути диференціація. Тому що це різні діти. Хоча, так би мовити, домашні умови в них практично однакові. Це діти, у яких у в'язниці тато або мама, або взагалі нікого немає. Але краще все-таки, щоб це були діти одного типу.*

Інтерв'юер: *Тобто краще, якщо цей центр існуватиме окремо?*

Респондент: *Так, щоб був окремо.*

Аналіз особових справ вихованців Фонтанської ЗОШСР свідчить, що підставою для направлення багатьох дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, стали заяви адміністрації інтернатних закладів. Зокрема, простежується негативна тенденція направлення до шкіл соціальної реабілітації дітей з затримкою психічного розвитку зі спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей зазначеного статусу. І це тоді, коли такі діти насамперед

потребують спеціальної допомоги у зв'язку із затримкою психічного розвитку, з чим, як правило, у них і пов'язані поведінкові розлади. Так, у Фонтанській ЗОШСР перебувала дитина з хворобою Дауна, й це при тому, що в центрі немає можливості надавати їй навіть належну медичну допомогу, не кажучи вже про реабілітацію. Один вихованець цієї школи, маючи статус дитини, позбавленої батьківського піклування, був направлений до центру за заявою опікуна, який є фаховим психологом. Опікун надає згоду на продовження перебування дитини в закладі, при цьому сплачує за перебування дитини в центрі лише 455,6 гривень на місяць з отриманої державної допомоги на підопічну дитину, що становить два прожиткових мінімуми для дитини від 6 до 18 років та на сьогодні дорівнює 2420 гривень. Зазначене дає підстави для висновку, що відсутність чіткої регламентації створює можливості для зловживань у разі необхідності ізоляції якоїсь дитини дорослими.

З інтерв'ю зі співробітником служби режиму

Інтерв'юер: *А от за постановою суду і за заявою батьків, як ви вважаєте, разом повинні бути діти чи окремо?*

Респондент: *Мені здається, що окремо. Колись передача була, де говорилось, що усіх до купи саджають – злодія з усіма іншими. За три-чотири роки він так зіпсується, як губка вбере все-все. І він – уже професіонал. Заходить злодієм, а виходить уже вбивцею й гвалтівником. Їх якось треба розділяти.*

Схвалюють же експеримент співробітники переважно тому, що центри дають змогу підтримувати мінімальну наповненість шкіл соціальної реабілітації. На сьогодні функціонування ШСР здійснюється саме завдяки роботі таких центрів. Так, у Харківській школі соціальної реабілітації з 18 дітей тільки троє поміщені за рішенням суду, у Єнакіївській – 10 дітей за рішенням суду й 21 – за заявами батьків, у Фонтанській – 2 дитини за судом з 48 вихованців. Городоцька й Сverdловська школи взагалі ліквідовані.

Ця ситуація ставить перед системою виховання різних категорій дітей нові проблеми й завдання. Однак, розпочинаючи реформування цієї системи, слід пам'ятати й розрізняти потреби дітей-правопорушників, дітей із девіантною формою поведінки та дітей, які потрапили в складні життєві обставини. Тому, яким би не було рішення щодо існування шкіл соціальної реабілітації, його потрібно ухвалювати, враховуючи як наявний комплекс соціального супроводу й виховання зазначених категорій дітей, зокрема роботу служби у справах дітей, функціонування центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, центрів психолого-педагогічної корекції, так і положення системи судочинства щодо неповнолітніх в Україні та міжнародних стандартів у даній сфері.

РОЗДІЛ 2 ПЕРЕБУВАННЯ ДІТЕЙ У ЗАКЛАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

2.1. МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВІ УМОВИ В ЗАКЛАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Враховуючи особливу вразливість такої групи, як діти-правопорушники, мінімальні стандарти належного поводження з ними є більш деталізованими й високими, ніж стосовно інших груп людей, позбавлених волі. Так, існує ціла низка нормативних документів, які чітко описують нижню межу умов, у яких повинні триматися неповнолітні в період відбування ними покарання за вчинені правопорушення.

Право на достатній життєвий рівень

Кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного й соціального розвитку.

Батьки або особи, що їх замінюють, відповідають за створення умов для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України.

Витяг із Закону України «Про охорону дитинства»

Школа створює належні умови для життя, навчання й виховання учнів (вихованців), підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня, розвитку індивідуальних здібностей і нахилів, забезпечення необхідної медичної допомоги; забезпечення соціальної реабілітації учнів, їх правового виховання та соціального захисту в умовах постійного педагогічного режиму.

Витяг із Положення про школу соціальної реабілітації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8.08.2012 «Про організацію діяльності загальноосвітніх шкіл і професійних училищ соціальної реабілітації»

Для того, щоб дослідити, наскільки система соціальної реабілітації в Україні відповідає мінімальним стандартам належного поводження, окресленим у міжнародних і вітчизняних правових актах, дослідники докладно вивчили матеріальні умови в школах (Харківська, Комишуваська, Фонтанська) і

училищах (Якушинецьке, Охтирське) соціальної реабілітації. Для цього під час відвідування було ретельно вивчено матеріальні можливості закладів і умови побуту вихованців. Джерелом інформації при цьому слугували як інтерв'ю з вихованцями закладів, так і власні спостереження дослідницької групи.

Одним із ключових спостережень дослідження є те, що заклади соціальної реабілітації змушені обслуговувати території й інфраструктуру, розраховані на суттєво більшу кількість вихованців. Це призводить до витрат, що значно перевищують потреби закладу (а в низці випадків і його ресурси), через що заклади соціальної реабілітації постійно відчують брак коштів, що, у свою чергу, негативно відбивається на умовах тримання вихованців (поганий стан багатьох будинків, зношеність труб і сантехнічного устаткування, неможливість зробити ремонт, купити необхідне обладнання, меблі, одяг, взуття, неможливість підтримувати нормальну температуру в приміщеннях тощо). Так, училище в Якушинцях розраховане на 200 осіб, а на час візиту їх було 37.

При цьому останнім часом соціальна реабілітація дедалі рідше розглядається суддями як спосіб поставити дитину на шлях виправлення, й наповнюваність таких закладів рік у рік падає. А оскільки фінансування закладів безпосередньо залежить від кількості вихованців, то тримати в хорошому стані будинки, опалювальну систему, фонд меблів їм дедалі складніше. У кожному закладі є будинки або поверхи, які не обслуговуються й не опалюються; в інших приміщеннях (зокрема спальнях) доволі низька температура. Кошти на поточні ремонти не виділяються понад п'ять років, і будинки, приміщення, паркани поступово занедбуються. Через це значною проблемою для всіх закладів соціальної реабілітації є низька температура в приміщеннях. Так, у Комишуваській школі соціальної реабілітації діти, роздягнувшись для сну, ідуть у одних піжамах через довгий коридор, де скло вкрите шаром льоду. У Якушинецькому училищі соціальної реабілітації тепло тільки в кімнатах, де перебуває адміністрація, психолог і бібліотекар. Тільки в Охтирському училищі соціальної реабілітації в більшості приміщень тепло, однак це не стосується житлового корпусу, де сплять вихованки, – там також низька температура.

У ході відвідування закладів соціальної реабілітації впадає в око поганий стан або недоступність душових і туалетів. У більшості закладів відсутня можливість прийняти душ тоді, коли це необхідно (таку можливість мають тільки вихованки Охтирського училища соціальної реабілітації) і дітям залишається чекати щотижневого походу до лазні або задовольнитися можливістю обмитися холодною водою з-під крана.

З інтерв'ю з неповнолітнім

Респондент: *Митися в гарячій воді можна один раз на тиждень, в інший час – тільки холодною водою в умивальниках¹.*

¹ При цьому в корпусі є три душові з водою, що підігрівається, але вихованці там митися не можуть.

З інтерв'ю з неповнолітньою

Респондент: *Під час літніх канікул ми можемо митися й двічі, і тричі на день. Для цього у нас є окремий душ.*

Інтерв'юер: *На поверсі у вас?*

Респондент: *Так. Є й літній душ, і ми влітку, коли захотіли, можемо піти помитися. Зараз, звичайно, важче, ми вранці встали, помилися, одяглися, зробили зарядку. А ввечері приходимо, миємося, перемо. Постільну білизну міняють раз на тиждень, у пральні перуть її.*

Часто в кранах немає гарячої води. Та і стан душових практично скрізь далеко не найкращий – навіть в Охтирському училищі соціальної реабілітації частина душових потребує ремонту.

З інтерв'ю з неповнолітнім

Респондент: *Тут раз на тиждень ходять до лазні. Просто холодною водою умився.*

Інтерв'юер: *А зубна щітка в тебе є?*

Респондент: *Є, і мило є. А взагалі, я звик у холодній воді митися, у нас в інтернаті ми часто взимку в холодній воді милися.*

Для деяких закладів значною проблемою є також туалети. Так, у Якушинцях і Комишувасі вихованці в навчальний час відвідують туалети тільки всі разом і під керівництвом учителя. Крім того, у цих закладах туалети у критичному стані (у частині з них украй зношене устаткування, труби; недостатні освітлення й вентиляція, а частина – взагалі не опалюються й розташовані на вулиці). У Фонтанській школі у навчальному корпусі немає туалетної кімнати, а перехід до спального корпусу можливий лише з дозволу та у супроводі працівника режиму. У Харківській школі й Охтирському училищі туалети розміщені в приміщенні й вони у доброму стані.

2. 2. ХАРЧУВАННЯ

Виправний заклад повинен забезпечити, щоб кожний неповнолітній у звичайний час прийняття їжі одержував належним чином приготовлену й подану їжу, якість і кількість якої відповідає дієтичним і санітарно-гігієнічним нормам з урахуванням, наскільки це можливо, його релігійних і культурних вимог. Кожний неповнолітній повинен забезпечуватися чистою питною водою в будь-який час.

Витяг із Правил ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі

Харчування дітей у закладах соціальної реабілітації є збалансованим і повноцінним. Кількість приймань їжі різна: від трьох до п'яти разів на день. Вартість харчування на день на одну дитину становить 33–40 гривень. На час візитів у меню були наявні каші, м'ясо, молочні продукти, овочі, фрукти. Крім того, періодично проводиться штучна вітамінізація їжі шляхом додавання різних вітамінів. Дієтичне харчування передбачене, але вводиться тільки у випадку хронічних захворювань.

Відгуки вихованців також підтверджують їхню задоволеність обсягом харчування та його якістю.

З інтерв'ю з неповнолітньою

Респондент: *Харчування в нас добре, ніхто не скаржиться. Коли я приїхала сюди, напевно, така як ви була, може, ще худіша. Ну, я погладшала від того, що в нас режим. О 9-й у нас сніданок, о 14-й – обід. І так щодня. І звикаєш до цього режиму, через це в нас дівчата поправляються.*

Поряд з тим у одному із закладів у журналі звернень до медичної частини моніторами були зафіксовані факти частих розладів шлунково-кишкового тракту в дітей.

Дітям заборонено їсти між прийманнями їжі. Їжа, яку привозять родичі, перевіряється медичною сестрою й зберігається на кухні. Доступ до питної води є постійним – крани або баки з водою є в коридорах або класних кімнатах.

Приміщення кухні та їдальні, хоча й потребують ремонту й відновлення меблів, – у задовільному санітарно-гігієнічному стані. Температурні умови загалом такі самі, як у спальних і класних кімнатах, – доволі прохолодно (за винятком одного закладу).

Стан складських приміщень і умови зберігання продуктів відповідають нормам. Під час візитів були відзначені достатні запаси продуктів харчування.

2.3. МЕДИЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Кожному неповнолітньому надається відповідне медичне обслуговування, як профілактичне, так і лікувальне, включаючи стоматологічне, офтальмологічне й психіатричне медичне обслуговування, а також фармацевтичні препарати й спеціальну дієту відповідно до медичних показань.

Витяг із Правил ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі

Право на життя й охорону здоров'я

Кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою і життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Держава гарантує дитині право на охорону здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, сприяє створенню безпечних умов для життя й здорового розвитку дитини, раціонального харчування, формуванню навичок здорового способу життя.

Витяг із Закону України «Про охорону дитинства»

У всіх закладах обладнано медичний пункт з ізолятором на кілька місць. Умови в ізоляторі переважно незадовільні: низька температура, необхідні ремонт і відновлення меблів. За словами адміністрації, у карантинній кімнаті немає особливих потреби, оскільки діти приїжджають сюди вже з усіма необхідними аналізами й довідками. Однак у декількох закладах дитину все-таки можуть поміщати в карантин для того, щоб вона адаптувалася до нових умов. Це також допомагає персоналу визначити психологічний стан дитини й вжити необхідних заходів для поміщення її в загальну групу.

З інтерв'ю із психологом

Респондент: *Новоприбулу дитину ми спостерігаємо, ідемо до неї в санчастину. Звичайно, для дитини це не те, що травма, просто зрозуміло, що відірвали від мами.*

З інтерв'ю з неповнолітньою

Респондент: *На карантині мене змастили маззю, щоб у мене не було ніяких болячок. Три дні не можна було митися. Якщо я буду митися, то я все змию. У туалет ми самі виходили, нас там не зачиняли, куди захотів, туди й пішов. Їсти нам приносили за режимом.*

Інтерв'юер: *Що ти робила, коли була в карантинній?*

Респондент: *Ми читали книжки. Але я в основному плакала. Мені так сильно хотілося додому. Ще уявляєш ці три роки, це дуже довго для мене.*

Учні (вихованці) школи/училища забезпечуються медичним обслуговуванням, яке здійснюється медичними працівниками, що входять до штату школи/училища. Штат медичних працівників затверджується МОНмолодьспорту і МОЗ за погодженням із Мінфіном. Медичні працівники здійснюють медичне спостереження за учнями

(вихованцями) цілодобово. У разі необхідності школа/училище має право одержувати допомогу від інших закладів охорони здоров'я. Витяг із Постанови Кабінету Міністрів України від 8.08.2012 «Про організацію діяльності загальноосвітніх шкіл і професійних училищ соціальної реабілітації»

У штаті медпункту обов'язково присутні лікар (здебільшого педіатр), медична сестра, дітсестра, молодша медична сестра. Крім того, у двох закладах є стоматолог, у одному – хірург.

У лютому 2013 року працівниками Секретаріату Уповноваженого з прав людини здійснено позаплановий візит до Фонтанської школи соціальної реабілітації з метою перевірки стану дотримання прав вихованців цієї установи. Особлива увага зверталася саме на медичне обслуговування дітей школи, оскільки на той час у ЗМІ з'явилася інформація щодо смерті 13-річного вихованця Фонтанської ШСР, якому після звернення зі скаргою на біль у нозі до медперсоналу школи було надано невідкладну долікарську допомогу. Згодом в обласній дитячій клінічній лікарні хлопчик помер. Перевіркою встановлено, що надання медичної допомоги вихованцям Фонтанської ШСР забезпечують чотири медичні сестри, дві з яких не мають кваліфікаційної категорії, їх стаж роботи менше п'яти років, посада лікаря не укомплектована. Відсутність педіатра унеможливорює адекватну оцінку стану здоров'я дитини та вжиття належних заходів у разі потреби надання невідкладної медичної допомоги.

За результатами цієї поїздки Уповноваженим з прав людини було спрямовано подання до Міністра освіти і науки України з проханням провести ретельну перевірку діяльності Фонтанської загальноосвітньої школи соціальної реабілітації, а стан надання медичних послуг у Фонтанській ШСР оцінювався як неналежний. Нині триває досудове слідство, у ході якого будуть названі безпосередні причини трагічної смерті вихованця цієї школи.

Усі консультації лікарів-фахівців, якщо таких немає в школі/училищі, а також щеплення й аналізи робляться в місцевих дитячих закладах охорони здоров'я. Повний медичний огляд здійснюється двічі на рік і передбачає проходження дітьми різних фахівців. Результати огляду вкладаються в медичну картку дитини. Картки заводяться на кожну дитину окремо і, крім зазначеного, там фіксуються всі скарги на здоров'я, діагнози й лікування.

У більшості закладів зафіксовано необхідний запас ліків та інструментів для лікування незначних захворювань, проведення простих процедур і надання першої медичної допомоги. В осінньо-зимовий період у разі можливості проводиться щеплення проти грипу.

У кожному закладі ведеться Журнал звернень за медичною допомогою. За словами дітей, у них немає проблем із доступом до медичного обслуговування.

З інтерв'ю з неповнолітнім

Інтерв'юер: А якщо занедужаєш, куди звертатися?

Респондент: У нас медчастина гарна, там добре лікують.

Інтерв'юер: А якщо щось серйозне?

Респондент: Викликають швидку допомогу. У нас був випадок масового отруєння, навіть в Інтернеті про це писали, хлопці випили якусь настоянку й отруїлися, так викликали швидку, їх поклали в лікарню.

З інтерв'ю з неповнолітнім

Інтерв'юер: Таке ще запитання. Ти тут хворів?

Респондент: Та було. Я порізався й у мене стало нагнивати на руці.

Інтерв'юер: Тебе возили до лікарні чи тут лікували?

Респондент: Тут лікували. А було таке, що вдарив руку, коли стояв на воротах. Мене возили до лікарні, робили рентген.

Інтерв'юер: Перелому не було?

Респондент: Ні, просто невелике забиття.

Інтерв'юер: Зуби в тебе не боліли ніколи тут?

Респондент: Ні.

Інтерв'юер: Ти до стоматолога ходив?

Респондент: Ну, от нещодавно навіть, кілька днів тому хтось їздив.

Однак при цьому відкритим залишається питання тримання дітей-правопорушників з особливими потребами. Попри те, що існує список захворювань, з якими дітей просто не направляють до закладів соціальної реабілітації, цей перелік не є вичерпним, і є випадки, коли діти з інвалідністю все-таки туди потрапляють. У школах і училищах немає ані спеціальних засобів адаптації, ані реабілітаційних програм, ані медичних фахівців, здатних допомогти дитині з особливими потребами.

2.4. ПРАВИЛА, РОЗПОРЯДОК І РЕЖИМ

Оскільки у закладах соціальної реабілітації утримуються діти, у поведінці яких зафіксовані ознаки як мінімум девіантної, а здебільшого кримінальної поведінки, режим роботи в них відповідає вимогам особливої уваги до їх мешканців. В одній зі шкіл дисципліна підтримується фактично армійською системою, яка побудована на колективній відповідальності, шикуннях, перевірках, чергуваннях, господарських роботах. Як у школах, так і в училищах діє

постійний педагогічний і адміністративний контроль усіх дітей і підлітків, що перебувають там. Протягом усього дня вони не залишаються без стороннього догляду. Під час самопідготовки (кілька годин у другій половині дня, коли діти можуть підготувати домашнє завдання або зайнятися чимось на свій розсуд) у класах не завжди може бути присутнім вихователь, але на поверсі в коридорі обов'язково перебуває черговий з режиму, який контролює переміщення дітей. Із-поміж вихованців обирають старшого, який відповідає за порядок у класі під час самопідготовки. Також у нічний час у спальнях дітей і на поверсі чергує працівник служби режиму. Будь-яке переміщення територією закладів відбувається або групою, або індивідуально в супроводі персоналу.

3 інтерв'ю з неповнолітнім

Інтерв'юер: *У вас є можливість побути на самоті хоч якийсь час?*

Респондент. *Ми практично ніколи не залишаємося самі. Навіть коли дуже хочеться. Але якщо сказати вихователю або відповідальному за режим, що дуже потрібно побути самому, це тільки викличе підозру, і за мною будуть додатково спостерігати, психолог буде на цю тему зі мною спілкуватися. Ні, такої можливості не буває.*

Відповідно до розкладу заходів на день, режим роботи закладів соціальної реабілітації передбачає повну зайнятість вихованців. Розкладом регламентовані ранковий підйом, приймання їжі, навчання, вільний час, дозвілля й час відходу до сну. Розпорядок дня в усіх закладах приблизно однаковий. День розпочинається з гігієнічних процедур, прибирання в кімнатах і сніданку. Перша половина дня зайнята навчанням, після обіду час відводиться на самопідготовку й заняття в гуртках. Після вечері перед сном у дітей є трохи вільного часу, який вони зазвичай витрачають на перегляд телепрограм або прослуховування музики. Аналіз режимів перебування в закладах соціальної реабілітації й інтерв'ю з персоналом засвідчують, що розпорядок дня спеціально складений так, щоб максимально зменшити вільний час дітей і тим самим утримати їх від девіантних форм поведінки.

Усім неповнолітнім розтлумачують правила, що регулюють внутрішній розпорядок виправного закладу, цілі й методи надаваного догляду, дисциплінарні вимоги й процедури, інші дозволені способи одержання інформації й подання скарг, а також усі інші необхідні питання, що дозволяють їм повною мірою зрозуміти свої права й обов'язки в період перебування у виправному закладі.

Витяг із Правил ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі

Із правилами поведінки в закладах знайомі практично всі вихованці, інформування відбувається офіційно, іноді навіть в урочистій обстановці (публічне складення присяги й клятва дотримуватися кодексу поведінки). Найчастіше

це робить старший вихователь або відповідальна особа з адміністрації одразу після прибуття дитини до закладу, що фіксується в спеціальному журналі інструктажів. Крім того, самі вихованці посвячують новачка в усі премудрощі гарної й поганої поведінки в кожному конкретному випадку. Старожили вже на власному досвіді можуть конкретизувати ступінь «небезпеки» порушення того чи іншого правила й відповідальність за це.

3 інтерв'ю з неповнолітнім

Інтерв'юер: *Хто й коли вам розповідав про правила поведінки й розпорядок у школі?*

Респондент: *Одразу, тільки-но приїхав, зі мною поговорила заступник директора з виховної частини, розповіла, що тут і як. Що можна, а за що можуть покарати. Але я все одразу не запам'ятав, потім ще старший вихователь у класі повторював ці правила. Ну й, звичайно, хлопці в класі говорили про тутешні порядки. Адже тут усе суворо, тому знання правил приділяють увагу.*

З метою підтримання порядку й стимулювання вихованців у кожному закладі передбачено систему заохочень і покарань як індивідуального, так і групового характеру. Найчастіше за кожним учнем ведуться індивідуальні плани, у яких фіксуються провини й виховні заходи. Також застосовується щоденник індивідуального вивчення учня. Водночас інциденти, пов'язані з фізичною або вербальною агресією між учнями або стосовно персоналу, а також дисциплінарні заходи, вжиті у зв'язку з цим, у жодному закладі не фіксуються регулярно й належним чином.

Серед покарань практикують: відмову в наданні побачення, у можливості зателефонувати додому, затримку в передаванні листів з дому, написання поганої характеристики при випуску із закладу, позбавлення можливості взяти участь у дозвільних заходах; зменшення тривалості канікул (у школах соціальної реабілітації). Як покарання виявлено використання дитячої праці, зокрема залучення до миття вбиралень, що було відображено в поясненнях вихованців Фонтанської школи, які містяться в особових справах. Серед найпоширеніших порушень – хамство, бійка, невиконання вказівок дорослих (лікаря, учителя, працівника служби режиму), створення заворушень. Існують також колективні покарання, коли, наприклад, за погану поведінку або запізнення одного або декількох учнів карається вся група.

Скорочення харчування, обмеження або позбавлення контактів із родиною із будь-якою метою мають бути заборонені. Жоден неповнолітній не повинен каратися за те саме дисциплінарне порушення більш ніж один раз. Колективні покарання повинні бути заборонені.

Витяг із Правил ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі

3 інтерв'ю зі співробітником закладу

Інтерв'юер: Чи є якісь покарання за недотримання режиму?

Респондент: Ну, як їх покараєш. Багатьох з них уже життя покарало. Навпаки, з ними потрібно тепер по-іншому працювати. Звичайно, у нас є система балів, зниження й підвищення статусу, відповідно, за гарну поведінку ми їх заохочуємо поїздками в місто, на річку влітку, улаштовуємо свята. Ну, а якщо погано поведуться, то тут особливо не вплинеш, хіба що морально. Іноді, у крайньому випадку, можемо пізніше відпустити на канікули додому або винести догану...

3 інтерв'ю з неповнолітнім

Респондент: Бали знижують, догану можуть записати. Іноді можуть змусити віджиматися або присідати. А ще буває, що залишають стояти в коридорі біля спальні перед сном, щоб подумали про свою поведінку. Стоїш, поки не одумаєшся. Я якось дві години стояв, думав...

У різних закладах є різні органи, які розглядають поведінку учня й ухвалюють рішення щодо покарання або заохочення. В училищі в Якушинцях та Фонтанці це психолого-медико-педагогічний консилиум, у школах соціальної реабілітації – педагогічна рада. Іноді на цих заходах присутні й самі діти. На таких радах обговорюють поведінку й досягнення кожної дитини, ставлять певні завдання на наступний місяць. Ця практика дає можливість вихованцям здійснити самооцінку й оцінку соціального оточення, що позитивно впливає на подальшу соціалізацію. Однак запроваджена у Фонтанській школі система оцінювання ступеня вихованості дітей від 0 до 3 залежно від рішення психолого-медико-педагогічного консилиуму, що переглядається кожних три місяці, за результатами аналізу записів у журналі протоколів засідань консилиуму свідчить про те, що майже всі рішення – рівень вихованості залишити на «нульовому» рівні й рекомендувати батькам продовжити навчання дитини в закладі. Від ступеня вихованості залежать привілеї, які мають учні. Якщо дітям виставляється нульовий рівень вихованості, вони мають великі обмеження, їм забороняється навіть займатися хобі.

Оцінка балансу покарань і заохочень засвідчує, що система покарань і контролю розвинута набагато краще, ніж система заохочень. Серед індивідуальних заохочень найчастіше практикуються можливість пограти в комп'ютерні ігри, вивішування подяк, зустріч із батьками, телефонний дзвінок додому. Серед колективних заохочень можна назвати участь у змаганнях, екскурсійні поїздки, дозвільні заходи.

3 інтерв'ю з неповнолітнім

Інтерв'юер: Що зазвичай відбувається на педраді?

Респондент: Ми розбираємо те, що відбулося за тиждень. Якщо хтось порушив режим, він повинен пояснити свою поведінку й разом з іншими учасниками зборів дати оцінку й форму покарання. Ми зазвичай беремо активну участь в обговоренні. От, наприклад, нещодавно один хлопчик завинив, йому хотіли знизити бали, він і сам так уважав, але встав інший хлопець і сказав, що він на уроках відповідав добре і як товариш допомагав у різних справах. Тож йому зробили за-уваження з випробувальним терміном.

2.5. НАВЧАННЯ

Права дітей на здобуття освіти чітко регламентовані цілою низкою національних і міжнародних нормативних актів.

Кожний неповнолітній у віці обов'язкового шкільного навчання має право на здобуття освіти, що відповідає його потребам і здібностям і має за мету підготувати його до повернення в суспільство. Така освіта повинна за можливості забезпечуватися за межами виховного закладу в школах громади, і в кожному разі викладання повинне здійснюватися кваліфікованими викладачами за програмами, узгодженими із системою освіти відповідної країни, для того щоб після звільнення неповнолітні могли безперешкодно продовжити свою освіту.

Витяг із Правил ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі

Кожна дитина має право на освіту. Держава гарантує доступність і безкоштовність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; надання державних стипендій і пільг учням і студентам цих закладів у порядку, установленому законодавством України.

Витяг із Закону України «Про охорону дитинства»

У всіх відвіданих закладах в обов'язковому порядку здійснюється навчання вихованців на загальнодержавному освітньому рівні, і після закінчення 11 класів видається атестат про повну середню освіту. В училищах, крім загальноосвітньої підготовки, здійснюється професійна підготовка за акредитованими спеціальностями: маляр-штукатур, столяр, швачка, маляр. Обидва відвідані училища обладнані необхідним чином для професійно-технічного навчання.

З інтерв'ю з неповнолітнім

Інтерв'юер: *Подобається навчатися в училищі?*

Респондент: *Так, це і корисно, і цікаво. От тільки, коли приїду додому, то за фахом працювати не буду. У нас попиту на ремонті особливо немає, селище маленьке. Буду займатися чимось іншим.*

Стан класних аудиторій і матеріально-технічне їх оснащення в різних закладах різниться. Найбільш забезпеченим у цьому сенсі є Охтирське училище. Тут є хороший комп'ютерний клас із п'ятьма комп'ютерами, бібліотека, простора спортивна зала, навчальні кімнати, кабінет психолога.

У Комишуваській загальноосвітній школі соціальної реабілітації є комп'ютерний клас, куди нещодавно доброчинці завезли комп'ютери, що були у використанні. При цьому в деяких класах було помічене недостатнє освітлення (один-два працюючі світильники на весь клас). У вільний час, за бажанням, діти відвідують різні гуртки: в'яжуть, вишивають, плетуть із бісеру, шують іграшки. У Харківській загальноосвітній школі соціальної реабілітації всі діти залучені до навчання відповідно до свого віку і здібностей, а також з урахуванням особливостей розвитку й ступеня занедбаності. Комп'ютерного класу у школі немає через брак коштів. З огляду на малу кількість учнів школа не здійснює підготовку учнів до ЗНО. У Фонтанській загальноосвітній школі соціальної реабілітації комп'ютерний клас оснащений уживаними комп'ютерами також за рахунок благодійних організацій.

З інтерв'ю з неповнолітнім

Інтерв'юер: *Що ти хотів би змінити в цій школі?*

Респондент: *Хотілося б прибрати ґрати з вікон. Це дуже пригнічує, тисне на тебе. Увесь час здається, що я ніколи звідси не вийду.*

Інтерв'юер: *А це не провокуватиме до втеч?*

Респондент: *Раніше було кому бігати, це були хлопці, відправлені сюди за рішенням суду. А тепер в основному це важкі хлопці, їх сюди батьки відправляють, вони не будуть втікати. Для більшості тут добре, навчають, годують, тільки вже дуже сильно стежать за кожним кроком. З нами постійно хтось є, так що навіть за бажання особливо не втечеш. А якщо вже дуже захочеться, так і ґрати не втримають. Півроку тому була в нас втеча, так ґрати не допомогли.*

Незважаючи на те, що заняття спортом і рухливі ігри часто використовуються як заохочення, вони є для хлопчиків чи не єдиним видом активного фізичного навантаження, доступ до яких, урахувавши недостатнє матеріальне забезпечення, обмежений.

З інтерв'ю з неповнолітнім

Інтерв'юер: *А що тобі в цій школі подобається?*

Респондент: *Ходити на спортивні заняття, у нас є секції з баскетболу, футболу. От тільки якщо ти погано поводишся, то можуть обмежити відвідування як покарання. Ну, й усяких снарядів для спорту обмаль у нас, і вони всі старі.*

2. 6. РЕАБІЛІТАЦІЯ Й ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД

У кожному закладі в штаті передбачені ставки психолога й соціального працівника. Враховуючи особливості соціального середовища, у якому перебували діти до поміщення їх у спецзаклади, і життєвий досвід, робота цих фахівців є істотною в корекції поведінки й ресоціалізації вихованців.

У найкоротший термін з моменту вступу з кожним неповнолітнім має проводитися співбесіда й повинен готуватися психологічний і соціальний звіт, у якому визначаються будь-які фактори, що мають стосунок до конкретного виду й рівня догляду й конкретної програми, яка потрібна цьому неповнолітньому. Цей звіт разом із доповіддю, підготовленою медичним працівником, який провів обстеження неповнолітнього після його вступу, направляється директорів для визначення найбільш придатного місця для цього неповнолітнього в рамках закладу, а також конкретного виду й рівня піклування й конкретної програми, яких слід дотримуватися. Коли потрібні спеціальні заходи реабілітаційного характеру й коли це дозволяють терміни перебування у виправному закладі, кваліфікований персонал закладу повинен підготувати в письмовій формі індивідуальний план заходів, конкретно зазначивши їх цілі, строки й засоби, етапи й затримки, які повинні бути враховані в ході заходів, спрямованих на досягнення цих цілей.

Витяг із Правил ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі

Зі слів психологів і вихователів, з кожною дитиною проводиться діагностична робота, оцінюються її потреби, виявляються проблемні моменти у вихованні. Заняття проводяться як індивідуально, так і в групі. У діяльності психолога використовуються різні методики роботи з дітьми з девіантною поведінкою: тренінгові ігри, вправи на релаксацію, на розвиток уваги, комунікативних якостей, тренінги на зниження агресивності, конфліктності, насильства. Кожному вихованцю призначається індивідуальна програма психологічної реабілітації,

у якій прописано низку заходів, їх результати й оцінку успішності їх застосування. Така система повинна забезпечувати ефективну адаптацію дитини в нових обставинах і в новому колективі. Те, що подібна робота ведеться, підтверджується й в інтерв'ю дітей – багато з них зазначили, що беруть участь у тренінгах та індивідуальних психологічних заняттях. Водночас частина дітей не вважає такі заняття ефективною допомогою й при нагоді уникає участі в них. Крім того, дослідження виявило недооцінку психологами методів, спрямованих на вивчення групової динаміки, психологічної сумісності різних дітей. Також у ході дослідження не було виявлено, як саме психологи розбирають випадки конфліктів і насильства між учнями – фіксація таких випадків не ведеться регулярно, робота з вирішення таких конфліктів, відповідно, не фіксується.

Одним із найбільших недоліків у роботі психологів є практично повна відсутність роботи з родинами дітей. Психологи посиляються на неможливість впливу на зовнішні умови, які спричинили відхилення в розвитку й формування девіантної поведінки дитини. Водночас головний фактор, що детермінує соціальні й психологічні відхилення у вихованця, на думку психологів, це неблагополучні стосунки в родині. Невміння, неможливість або небажання батьків займатися сином або донькою призводить до розвитку в останніх асоціального типу поведінки і, як наслідок, до порушення норм і стандартів соціального середовища, за які належить покарання у вигляді поміщення до спецзакладу. Але, навіть опинившись там, діти продовжують любити своїх батьків і потребують спілкування з ними. Тут важливо залучати соціальні служби за місцем проживання родини, які, на жаль, не завжди й не скрізь спрацьовують ефективно, тому в дитини підвищуються шанси знову опинитися в закладі соціальної реабілітації.

Говорячи про наповнюваність, а точніше, значне зменшення упродовж останніх років кількості дітей, яких направляють до таких спецзакладів, фахівці зі шкіл соціальної реабілітації помітили доволі цікаві тенденції.

3 інтерв'ю із психологом

Респондент: *Ми спробували проаналізувати ситуацію зі зменшенням кількості наших вихованців. Як Ви думаєте, у нашому суспільстві, коли норми моралі зазнали істотної девальвації, батьки цілими днями зайняті на роботі й не можуть приділяти увагу своїм дітям, по телевізору самі тільки шоу й кримінал, а книжки в принципі нікому не відомі, можуть зростати нормальні діти? Ви думаєте, що до нас потрапляють усі ті, хто реально скоїв злочин або неконтрольований? Ми ж спілкуємося з учителями зі звичайних шкіл, там нам кажуть, що в них є діти, які крадуть або б'ються, лаються або прогулюють уроки. От тільки оголошувати ці дані нікому не вигідно, зіпсується статистика. От і чекаємо до останнього, або вп'яте суд відпускає на поруки, або чекаємо повноліття й саджаємо вже до в'язниці.*

2.7. ПРАВО НА ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ Й ОСОБИСТИЙ ПРОСТІР

Попри те, що реалізація права на приватне життя й особистий простір має найважливіше значення для психологічного благополуччя неповнолітнього, цей стандарт має серйозні обмеження в школах і училищах соціальної реабілітації.

Можливість мати особисті речі є одним з основних елементів права на особисте життя й має найважливіше значення для психологічного благополуччя неповнолітнього. Необхідно повністю визнавати й поважати право кожного неповнолітнього мати особисті речі й створювати відповідні умови для зберігання цих речей.

Витяг із Правил ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі

Вихованці мають украй обмежений доступ до особистих речей. Використання багатьох речей неприпустиме: заборонено користуватися спиртними засобами гігієни, не дозволяються будь-які електронні пристрої (плеєри, ноутбуки, магнітофони тощо), предмети побуту (подушки, настільні лампи і т. ін.). Усе це істотно відбивається на обстановці того особистого простору дитини, який виділяється їй у спальній кімнаті. Усі місця однакові, без індивідуальних особливостей, немає фотографій, малюнків, книг. При цьому багато вихованців живуть у такій обстановці по кілька років.

Витяг зі звіту за підсумками візиту до Харківської школи соціальної реабілітації

У спальних кімнатах немає жодного місця, де дитина могла б зберігати особисті речі або одяг. Зі слів директора, у цьому немає потреби, оскільки в кімнатах діти тільки сплять. Особисті речі вихованці можуть зберігати або на полицях у класних кімнатах (одна полиця розрахована на декількох дітей, тому на одну дитину припадає близько 10 см². Речі різних дітей лежать у купі або в мішках в ігровій.

Відповідно до положень про школу й училище соціальної реабілітації в закладах існує постійний педагогічний контроль над вихованцями протягом усього часу перебування там. У дійсності, за словами співробітників, дітей супроводжують скрізь.

3 інтерв'ю зі співробітником служби режиму

Інтерв'юер: *Як ведеться супровід вихованців у закладі?*

Респондент: *Ми з ними скрізь – і в лазні, і в туалеті теж. Це не те, що я порушую їхні права, я просто сама себе підстраховую. Усяке може трапитися.*

Інтерв'юер: *Вони не соромляться вас?*

Респондент: *Я просто стою поруч. Розумієте, це такі діти, що їх не можна залишити.*

Крім того, у закладах практично немає місця, де дитина могла б усамітнитися. Спальні кімнати після підйому на весь день замикаються на ключ, а вільний час діти проводять тільки разом: дивляться телевизор, граються, відвідують гуртки. Побути, умовно кажучи, на самоті можна тільки в кабінеті психолога або соціального педагога.

З інтерв'ю із психологом

Респондент: *Діти до мене приходять, я працюю ввечері. І вони кажуть: у вас тут так добре, як удома, можна, я просто посиджу, щось подумаю про своє? Вони люблять у крісло сісти, узяти якусь іграшку.*

2.8. ПРАВО НА ПОБАЧЕННЯ Й СПІЛКУВАННЯ

Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі, указують на те, що обмеження або позбавлення контактів із сім'єю з будь-якою метою мають бути заборонені.

Однак національне законодавство й, зокрема, норма, зазначена в положенні про заклади соціальної реабілітації, говорить: «Відвідування учнів (вихованців) батьками або особами, що їх замінюють, іншими родичами допускається з дозволу директора школи або особи, яка його заміняє». На наш погляд, це є істотним обмеженням прав дитини, що суперечить міжнародним стандартам тримання неповнолітніх. Дотримання цієї норми призводить до того, що побачення дітей із близькими повністю залежить від волі адміністрації, яка може просто не дозволити цього.

Досвід моніторингових відвідувань свідчить, що адміністрація закладів активно використовує практику обмеження або взагалі заборони на побачення у випадку порушення режиму або низької результативності навчання вихованців.

З інтерв'ю з неповнолітнім

Інтерв'юер: *Що б ти хотів змінити в школі?*

Респондент: *Напевно, щоб побачення давали просто так. Щоб не потрібно було їх заробляти гарними оцінками...*

І в училищах, і в школах соціальної реабілітації за провини можуть заборонити дзвінки додому. Враховуючи, що більшість дітей у цих закладах мають труднощі у контролюванні своєї поведінки, дзвінки додому для них стають практично недосяжним заохоченням. Також як покарання може бути використане обмеження часу, виділеного на дзвінок (наприклад, в одному з училищ тривалість дзвінка обмежується залежно від рангу учня, мінімальна тривалість – 4 хвилини). Якщо ж батьки самі телефонують до закладу, то, за словами персоналу, щоб дотримуватися режиму, діти можуть коротко поспілкуватися через вихователя.

З інтерв'ю з неповнолітнім

Інтерв'юер: *А якщо вам телефонують родичі, до телефону кличуть?*

Респондент: *Ні, тільки ми можемо дзвонити. Мені якось дзвонила мама, мене директор викликала до себе, сама розмовляла з мамою по телефону в моїй присутності, але мені слухавку так і не дала.*

Якщо родичі приїжджають відвідати дітей, то їм, як правило, надають таку можливість. Хоча й тут, зі слів вихованців, є особливості: можуть обмежити час спілкування, побачення може здійснюватися через вікно зі спальні, коли родичі перебувають на вулиці. У Фонтанській ЗОШСР у кімнаті для побачень з дітьми, яка розташована в приміщенні КПП, встановлено велике вікно, яке надає можливість слідкувати за побаченням із родичами з кімнати чергового.

З інтерв'ю з неповнолітньою

Респондент: *Я б так зробила, якби до нас приїжджали родичі, щоб усім давали однакову кількість годин на побачення. Просто іноді несправедливо дають. Я пам'ятаю, була одна дівчинка, у неї мама здалеку приїхала, і вони спілкувалися 12 годин. А коли до мене мама приїхала, то мені дали тільки 4 години, хоч у мене й день народження був.*

60. Кожний неповнолітній повинен мати право на регулярні й часті побачення, у принципі раз на тиждень і не менше разу на місяць, за умов, що враховують потребу неповнолітнього в усамітненні, контактах і необмеженому спілкуванні зі своєю родиною й захисником.

Витяг із Правил ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі

Щодо частоти відвідування, то вона обмежена до одного разу на місяць. За словами персоналу, діти дуже сумують за батьками, особливо тоді, коли родина є благополучною, однак такі заходи, на їхній погляд, необхідні з метою їх виховання.

РОЗДІЛ 3 ЗАПОБІЖНИКИ НАСИЛЬСТВУ ТА НЕНАЛЕЖНОМУ ПОВОДЖЕННЮ З ДІТЬМИ В ЗАКЛАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Загалом потрібно відзначити, що адміністрація й персонал закладів заперечують факти неналежного поведіння з дітьми, говорячи про те, що, можливо, десь і є проблема насильства над дітьми в місцях несвободи, однак у місцях їхньої роботи такого не спостерігається. За словами співробітників закладів, діти, які потрапили до них, уже стали жертвами жорстокого поведіння – з боку сім'ї, близьких людей. Саме тому вони насамперед потребують особливого ставлення з урахуванням психологічних травм, що ніяк не допускає насильства.

3 інтерв'ю з учителем

Респондент: *Ми їх тут лікуємо, вони як собаки з пораненою душею. От у нас є хлопчик, точніше, був хлопчик. Ми не могли зрозуміти, чому в нього така страшна агресія. Начебто все нормально, а спалах агресії наставав у найбільш невідповідний момент. Виявилося, що в дитинстві його покинула мама, крім того, вона намагалася його вбити. У дитини залишилася незадоволеною потреба в материнській любові. Він начебто усе це й розуміє, але водночас, коли він бачить, що якійсь дитині мама пише листи, надсилає пакунки, це в нього викликає агресію. Або, не дай Боже, йому здалося, що вчитель ставиться до когось краще, ніж до нього, це теж спалах агресії. І таких дітей дуже багато. А іншого хлопчика мама була до посиніння, змушувала красти й нести їй на випивку...*

Хоча, як зізнаються деякі працівники, іноді потрібно виявляти характер і суворість, оскільки з боку дітей дуже часто можна спостерігати агресивну поведінку.

3 інтерв'ю з учителем

Респондент: *Тут у нас особливі діти, якщо їм дати волю, вони на голові сядуть і ноги звісять. Багато з них зросли на вулиці або навіть*

у родині, де поводитися з ними найгіршим чином. Вони засвоїли ці стандарти спілкування й відтворюють їх. Наше завдання – перевищувати їх, показати, що можна жити по-іншому. Іноді це доводиться робити наполегливо...

Однак під час дослідження були відзначені факти й надмірного прояву суворості у вихованні неповнолітніх. В одному із закладів вихованці розповіли про співробітницю, яка зробила вчинок, що викликав резонанс в усіх, у тому числі й в іншого персоналу. Молодий педагог відібрала листа в однієї з вихованок і розірвала його. Також були зафіксовані скарги вихованців на те, що вона викручувала їм руки так, що вони плакали. Інциденти були вичерпані директором закладу.

Про істотні порушення прав дитини на захист від жорстокого поведіння було також розказано в декількох інтерв'ю з дітьми.

3 інтерв'ю з неповнолітнім

Інтерв'юер: *А що як ти щось зробив не так – грубив учителеві або побився? Що за це?*

Респондент: *Ну, або номер поставлять, або гуртом поб'ють.*

Інтерв'юер: *Гуртом поб'ють? Тобто з твого класу?*

Респондент: *Старші. Ну, учителька скаже побити, вони й поб'ють. Ну, те, що там навіть на вчительку щось сказав. Скаже – побийте, вони поб'ють. У роздягальні.*

Інтерв'юер: *А от гуртом тебе скільки разів били?*

Респондент: *Та разів зо два-три точно.*

Інтерв'юер: *А ти тут скільки?*

Респондент: *Два місяці.*

3 інтерв'ю з неповнолітнім

Респондент: *Ні, однакові вимоги читали. Я спершу їх не читав, а потім уночі стояв і читав. Мене вночі поставили за те, що я погано слухався.*

Інтерв'юер: *А як ти погано слухався?*

Респондент: *Ну, там, бився, усяке таке. Усі лізли, усяке таке.*

3 інтерв'ю з неповнолітнім

Респондент: *А буває таке, що вчитель, режимник, дає потиличника. Буває, сильніше б'є.*

Інтерв'юер: *Але ви на це не скаржитесь?*

Респондент: *Ні, тому що потім режимник може помститися. Там, скаже, щоб усі побили, або ще щось придумає.*

3 інтерв'ю з неповнолітньою

Респондент: *Ну, мені всі подобаються, вони всі допомагають нам. Крім двох, хто не подобається: один вихователь і вчитель. Просто вони дозволяють собі не так, як учитель, говорити. Наприклад, учитель фізкультури, він з нами так розмовляє, як, знаєте, з якимись зеками, й може принизити. Мені здається, учителі не повинні так робити. Вихователька мені тут одна теж не подобається, новенька. І теж у неї таке якесь ставлення до нас.*

Подібні випадки, як правило, замовчуються й ігноруються всіма учасниками конфлікту, незважаючи на те, що вимагають ретельної перевірки й розгляду з подальшим прийняттям адміністративних рішень. Діти, з огляду на свій вік, незнання своїх прав, уразливе становище в закритому закладі, просто бояться говорити про це і змушені терпіти таке поводження з ними постійно.

В описаних ситуаціях насильства щодо дітей величезне значення мають «запобіжники» – дії й процедури, спрямовані на профілактику й запобігання насильству над дітьми. У процесі дослідження ми розглянули деякі з них.

3.1. ПОДІЛ УЧНІВ (ВІК, ТИП ПОВЕДІНКИ, СТАТТЯ)

Неповнолітні повинні утримуватися тільки в умовах, які повністю враховують їхні особливі потреби, статус і особливі вимоги відповідно до їхнього віку, індивідуальності, статі й виду правопорушення, а також психічного і фізичного стану і які максимально захищають їх від шкідливого впливу й потрапляння в небезпечні ситуації. Основним критерієм поділу неповнолітніх, позбавлених волі, на різні категорії має бути забезпечення такого виду догляду, який найбільшою мірою відповідає особливим потребам окремих осіб і забезпечує захист їх фізичної, психічної й моральної цілісності й благополуччя.

Витяг із Правил ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі

Цей захід спрямований на запобігання випадкам насильства й конфліктів у різнорідній групі дітей. Очевидно, що зосереджені в рамках закритого закладу складні діти з різною життєвою історією, кримінальною поведінкою, психоло-

гічними особливостями й терміном перебування будуть джерелом постійної групової динаміки, що неминуче призводитиме до конфліктних ситуацій, а іноді й насильства. Ефективним заходом, що дає змогу запобігти такому розвитку подій, є створення спеціальних умов, у яких діти, які можуть потенційно вступити в конфлікт, були б відділені один від одного як у навчальний, так і у вільний час. Перебуваючи серед схожих за формальними і психологічними ознаками дітей, дитина може почуватися в більшій безпеці й бути рівною серед рівних, тоді як дитина, що відрізняється за якими-небудь ознаками від усієї групи або її неформальних лідерів, стане постійним об'єктом для глузувань і насильства.

Певні кроки в цьому напрямі були зроблені в школі соціальної реабілітації в Харкові. Там усі діти розподілені на три вікові групи (I група – 9–10 років; II група – 11–13 років; III група – 14–17 років). Цей же поділ використовується для розселення дітей у спальних кімнатах, що багато в чому задає рамки їхнього побуту й полегшує їхнє повсякденне перебування в школі.

В училищі соціальної реабілітації в Якушинцях поділ має формальний характер й існує тільки на час занять. Більшу частину часу учні проводять разом. Однак особливою проблемою є те, що учні разом сплять. Навіть за фізичними параметрами діти, які перебувають в училищі, істотно відрізняються один від одного. З 37 учнів, які там перебувають, більшість дітей скоїла крадіжки. Водночас є такі, які потрапили туди й за більш тяжкі злочини. Так, двоє – за вчинення злочинів сексуального характеру, один – за зґвалтування й один – за вбивство. Однак вони змушені проводити весь вільний час разом і ділити загальну спальню, де стоять здвоєні ліжка. Двері на поверх, де живуть вихованці, металеві й замикаються зовні.

У школі соціальної реабілітації в Комишувасі на час візиту поділу не було, але, враховуючи проблеми, що постійно виникають на цьому ґрунті, керівництво закладу планує його запровадити. Діти також сплять в одній кімнаті. Керівництво школи зазначає, що є діти, схильні до насильства. Один учень відбуває термін за вбивство.

3 інтерв'ю з учителем

Інтерв'юер: *Як ви ставитеся до ініціативи директора розділити дітей на дві групи?*

Респондент: *Дуже позитивно, тому що в них різний фізіологічний вік, різний біологічний вік, психологічно різні вони. І щоб не вийшло пригноблення старшими молодших, і набагато легше вихователям буде. І, крім того, практично всі дітки в нас потребують індивідуальної роботи з ними. А коли їх 19, кожному приділити час дуже важко.*

В училищі соціальної реабілітації в Охтирці наявний деякий ступінь поділу – діти сплять і вчаться в різних групах. Однак інтерв'ю засвідчують, що його не-

достатньо – поширені конфлікти між дівчатами різного віку, статусу, психологічних особливостей.

У школі соціальної реабілітації в Фонтанці діти поділені на навчальні класи за рівнем знань, спальні на 10–12 ліжок («підйом» і «відбій» – за сигналом сурмача), також існує поділ вихованців за рівнем вихованості.

3.2. ЧІТКА РЕЄСТРАЦІЯ ІНЦИДЕНТІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВЕРБАЛЬНИМ І ФІЗИЧНИМ НАСИЛЬСТВОМ (ЯК МІЖ УЧНЯМИ, ТАК І МІЖ УЧНЯМИ Й ПЕРСОНАЛОМ)

Дослідження засвідчує, що в усіх закладах соціальної реабілітації чітка реєстрація інцидентів, пов'язаних з насильством, не ведеться. Поширені щоденники індивідуального спостереження за учнями, однак туди заносяться переважно записи про виконану виховну й психологічну роботу. Існують також журнали порушень режиму дітьми, однак там не передбачена фіксація фактів насильства стосовно конкретної дитини.

3.3. АДЕКВАТНА РЕАКЦІЯ НА ІНЦИДЕНТИ МІЖ УЧНЯМИ

Адекватна реакція передбачає насамперед роботу керівництва закладу, педагогів і психолога – як реактивну, так і профілактичну. Так, для профілактики випадків насильства серед дітей має використовуватися вивчення соціальної структури дитячого колективу, виділення лідерів і аутсайдерів з подальшою роботою психолога, спрямованою на корекцію статусу дитини й формування формальних груп. Дослідження виявило, що такий метод застосовувався тільки в Комишуваській школі соціальної реабілітації. У цілому випадки насильства розбирають керівник закладу й психолог, але найчастіше робота обмежується бесідою, що, за словами учнів, не є ефективним способом розв'язання проблеми. Адекватна реакція на випадки насильства з боку персоналу передбачає їх повноцінне розслідування, однак керівництво закладів у більшості випадків воліє не виносити сміття з хати й обмежується або якимось внутрішнім реагуванням, або ігнорує проблему взагалі.

3.4. РЕГУЛЯРНІ МЕДОГЛЯДИ

Регулярний медичний огляд дітей є одним з найбільш достовірних джерел інформації про те, чи був випадок насильства в закладі соціальної реабілітації, чи ні. Саме регулярне проведення цієї процедури дає змогу вчасно виявляти факт насильства, визначати його вагу й наслідки і вчасно вживати заходів. Дослідження показує, що найчастіше поточні медичні огляди відбуваються один раз на тиждень – у лазні, однак їх результати й сам факт проведення ніде не фіксуються. Таким чином, виникають сумніви в тому, наскільки якісно вони проводяться й чи належним чином фіксуються у разі виявлення синці, садна, подряпини, забиття.

3.5. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СКАРГУ

75. Кожний неповнолітній повинен мати можливість звертатися із проханням або зі скаргою до директора виправного закладу або його повноваженого представника.

Витяг із Правил ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі

За словами персоналу і самих вихованців закладів, у разі потреби можна як усно, так і письмово звернути увагу дирекції на ті чи інші факти порушення прав дитини. Але, як правило, дитина просто йде скаржитися до кого-небудь зі співробітників, кому довіряє.

З інтерв'ю з неповнолітньою

Інтерв'юер: Скажи, а кому взагалі можна поскаржитися, якщо хтось кривдить, наприклад?

Респондент: Не знаю, я Інні Петрівні все говорила. Це заступник директора з режиму. Я просто їй довіряю.

Інтерв'юер: А якщо на когось із персоналу? На когось із дорослих?

Респондент: Не знаю. Деякі директорів скаржаться.

З інтерв'ю із психологом

Інтерв'юер: От до вас бігають скаржитися. А ще до кого?

Респондент: У нас соціальний педагог є, старший вихователь, є вихователі, майстри, класні керівники. У кожного своя «мама» (усміхається). Я з усіма спілкуюся. Хтось до мене більше йде, якась дитина

більше до класного керівника, ця, може, з майстром, та зі старшим вихователем.

Скриньки для довірчих письмових звернень є не скрізь, що вимагає особливої уваги й виправлення такої практики. Вихованець повинен мати можливість анонімно звернутися до керівництва закладу. Цікаву процедуру подання скарги було виявлено в училищі соціальної реабілітації в Якушинцях. У випадку, якщо учень хоче поскаржитися на щось, він може висловити свою скаргу на педагогічній раді (проводиться раз на місяць), на шикуванні (щодня, на плацу), подати скаргу заступникові директора або психологові. Очевидним наслідком такої процедури є відсутність будь-яких скарг.

Кожний неповнолітній повинен мати право звертатися із проханням або скаргою, зміст яких не може бути змінений цензурою, до центральної адміністрації, судового органу або до іншої відповідної влади через установлені канали й бути негайно поінформованим про їхнє рішення.

*Витяг із Правил ООН,
що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі*

Дитина вправі особисто звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів.

*Витяг із Закону України
«Про охорону дитинства»*

Що стосується можливості поскаржитися на дії дирекції поза закладом, то вона практично відсутня. Питання про те, кому можна поскаржитися, крім персоналу, практично в усіх опитаних з-поміж вихованців викликало труднощі.

З інтерв'ю з неповнолітньою

Інтерв'юер: *А кому можна поскаржитися поза закладом, якщо хтось буде тебе кривдити? Учитель, наприклад.*

Респондент: *Не знаю, чесно.*

Інтерв'юер: *А зателефонувати? Ти знаєш які-небудь телефони довіри?*

Респондент: *...*

Інтерв'юер: *От у вас у кабінеті психолога висять номери телефонів...*

Респондент: *Є, але ми ж не телефонуємо. Ми тільки додому дзвонимо.*

Інтерв'юер: *А якщо на директора поскаржитися є необхідність, знаєш куди?*

Респондент: *Ні.*

У декількох закладах на інформаційних дошках були помічені телефони Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, ЮНІСЕФ, Ла Страда – Україна тощо. Однак, враховуючи той факт, що дзвінки здійснюються тільки з дозволу адміністрації, а під час розмови по телефону обов'язково присутній хтось із персоналу, то навіть теоретично таке звернення виглядає нереальним. За словами дітей, єдину на місяць можливість зателефонувати вони радше витратять на розмову із близькими, ніж звернутися до когось із вищеназваних організацій. Крім того, в одному училищі ми помітили практику надання дзвінків дітям за гроші. За словами вихованців, щоб зателефонувати, потрібно мати можливість оплатити цей дзвінок. Зв'язок оплачується за державними тарифами.

Можливість поскаржитися письмово також має істотні обмеження у зв'язку з тим, що, як уже згадувалося, усі листи переглядає персонал закладу, незважаючи на те, що це є істотним порушенням прав дитини.

З інтерв'ю з неповнолітньою

Інтерв'юер: *Вашу кореспонденцію всю читають, перш ніж вам віддати?*

Респондент: *Так, перед тим, як віддати, всі листи читають.*

3. 6. МОЖЛИВІСТЬ ЗВ'ЯЗАТИСЯ З КИМОСЬ ЗА МЕЖАМИ ЗАКЛАДУ

Будь-які листи й посилки вихованцям повністю переглядаються персоналом і тільки потім віддаються дітям. Персонал виправдовує це тим, що в листуванні або посилках можуть міститися заборонені предмети або інформація, які можуть спровокувати неадекватну поведінку вихованця. Ця норма закріплена в постанові Кабінету Міністрів України, що регулює роботу шкіл і училищ соціальної реабілітації.

З метою недопущення зберігання заборонених предметів адміністрація школи має право проводити особистий огляд учня, його речей, а також посилок, бандеролей, передач, спальних та інших приміщень із подальшим складанням протоколу. Витяг із Положення про школу соціальної реабілітації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8.08.2012 «Про організацію діяльності загальноосвітніх шкіл і професійних училищ соціальної реабілітації»

Проте у цьому випадку необхідно чітко констатувати пряме порушення норм приватності, передбачених Конституцією України й низкою інших законодавчих актів і положень. Особливо це стосується тих дітей, які перебувають у закладах соціальної реабілітації не за рішенням суду, а за заявою батьків.

З інтерв'ю зі співробітником закладу

Інтерв'юер: *А чому ви переглядаєте пошту вихованців? Ви вважаєте це законним?*

Респондент: *Нам потрібно знати, що в листі не міститься нічого, що провокує на негативну або неадекватну реакцію дитини. Ми повинні бути впевнені в позитивному впливі спілкування із зовнішнім світом на них. До того ж, ми нікому ніколи не передаємо зміст листування. Якщо щось там виявляємо, то обговорюємо це тільки з адресатом.*

З інтерв'ю з неповнолітньою

Інтерв'юер: *Бувало, щоб вам листа не віддавали?*

Респондент: *Було. Якщо мені приходять листи від хлопця і вони вважають, що цей хлопець мені не потрібний, то вони можуть взагалі мені ці листи не віддати, а сказати, що листів не було, хоча я знаю, що вони були. Ну, від рідних завжди віддають. Тільки якщо щось погане написано, наприклад, хтось помер, то готують спочатку до цього.*

Під таким самим суворим контролем перебуває й дистанційне спілкування з родичами. У всіх закладах заборонено мати власний телефон. Наприклад, в училищі в Якушинцях виявлення мобільного телефону карається заборобою на зустріч із батьками на три місяці й більше, повідомленням до суду за місцем проживання вихованця й (або) у службу у справах дітей (Положення про присвоєння спеціальних рангів учням Якушинецького ПУСР від 2008 року). При цьому порядок зв'язку із близькими відрізняється в різних закладах. В одній зі шкіл дзвінок здійснюється з телефонів вихователів або працівників служби режиму, і це не фіксується в жодних журналах. При цьому персонал спочатку уточнює в директора, чи можна надати таку можливість.

Усі розмови (з мобільного й стаціонарного телефонів) здійснюються тільки за присутності когось із персоналу. В училищах ситуація ще суворіша. Наприклад, в Охтирському училищі соціальної реабілітації дитина пише заяву на ім'я директора, у якій просить дозволу на телефонну розмову. Після цього ця заява повинна бути завірена в майстра, вихователя, класного керівника й самого директора. Якщо хоча б одного підпису не буде – розмова по телефону не відбудеться.

Тривалість розмови залежить від багатьох факторів (статус, репутація, успішність) і перебуває в межах від 4 до 8 хвилин. Водночас усі міжнародні документи, спрямовані на захист прав дитини в місцях несвободи, підкреслюють велику роль, яку має постійний зв'язок дитини із сім'єю.

Слід використовувати всі засоби для забезпечення належного зв'язку неповнолітніх із зовнішнім світом, що є невід'ємною частиною права на справедливе і гуманне поводження і має найважливіше значення для підготовки неповнолітніх до повернення в суспільство. Неповнолітнім слід дозволяти спілкуватися з їхніми сім'ями, друзями й іншими особами або представниками організацій, що мають надійну репутацію, залишати виправний заклад для відвідування дому й зустрічі із сім'єю й одержувати спеціальні дозволи на вихід за межі виправного закладу для навчання, професійної підготовки й інших важливих цілей. У тому випадку, коли неповнолітній відбуває покарання, час, проведений поза виправним закладом, зараховується в термін тримання.

Витяг із Правил ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі

З інтерв'ю з неповнолітньою

Інтерв'юер: *Часто додому можна подзвонити?*

Респондент: *Один раз на місяць. Чим вищий статус, тим більше хвилин дають. У середньому п'ять хвилин. А якщо багато «мінусів» за поведінку, то й взагалі можуть відмовити.*

Така практика виключає будь-яку можливість повідомлення про випадки насильства за межі школи або училища. Єдиним способом повідомлення за цих умов є спілкування з тими, хто відвідує цей вид місця несвободи, однак за умови, що вони це роблять регулярно (дитина навряд чи зможе довірити щось першому зустрічному) і бажають слухати.

Харківську школу соціальної реабілітації, зі слів директора, регулярно відвідують представники різних державних органів: працівники санітарно-епідеміологічної станції приїжджають раз на квартал; прокуратури, служби у справах дітей, кримінальної міліції – двічі на рік, центру зайнятості – один раз на рік, КРУ – один раз на три роки. Також у журналі відвідувань були відмічені відвідування представників громадськості, волонтерів, доброчинців, священників. За словами персоналу закладу, батьки й близькі приїжджають украй рідко, тому що багато з них дуже бідні або представляють неблагополучні сім'ї.

У Комишуваській школі й Охтирському училищі соціальної реабілітації, згідно з журналом відвідувань, регулярно бувають представники прокуратури, фахівці наркологічного диспансеру, служби у справах дітей. Волонтери приїжджають

рідко, однак налагоджено візити студентів-практикантів із Запорізького національного університету за спеціальностями «соціальний працівник», «учитель».

Якушинецьке училище соціальної реабілітації відвідують переважно представники державних органів. У 2010 році училище відвідав представник Вінницької правозахисної групи. Системна взаємодія із громадськими організаціями відсутня.

Фонтанська загальноосвітня школа соціальної реабілітації відвідувалася працівниками прокуратури, санепідемстанції, однак до трагічного випадку з вихованцем у лютому 2013 році були проблеми з відвідуванням для місцевих органів освіти і служби у справах дітей, оскільки директор наголошував на підпорядкованості освітянському міністерству.

Головною причиною різного рівня уваги з боку насамперед громадськості є місце розташування цих закладів. Так, Харківську ШСР відвідує більша кількість різних організацій у зв'язку з тим, що вона перебуває в обласному центрі. Що ж стосується інших закладів, то транспортна розв'язка й обмежені ресурси суспільного сектору не дають змоги здійснювати візити туди регулярно.

РОЗДІЛ 4

ПРАКТИКА ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Метою візитів працівників Департаменту НПМ до шкіл соціальної реабілітації було вивчення дотримання прав дитини саме в цих установах, але інтерв'ювання дітей, які перебували у конфлікті з законом, дало змогу виявити цілий пласт додаткової інформації. Ця інформація стосується того, наскільки захищеними є права дитини в органах внутрішніх справ. Результати інтерв'ювання дітей дали змогу виявити цілий пласт проблем у цій сфері, пов'язаних як з поведінням з боку працівників правоохоронних органів, так і з дотриманням прав неповнолітніх у кримінальному процесі. Отримана інформація є важливою не тільки з погляду зрізу ситуації, а й обов'язково буде використана для визначення пріоритетів та планування діяльності національного превентивного механізму в майбутньому.

Стосовно дітей існує спеціальна процедура провадження у кримінальних справах, передбачена главою 38 КПК України «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх». Ще важливіше те, що існує спеціальна процедура застосування примусових заходів виховного характеру щодо дітей, які скоїли злочини, але не досягли віку кримінальної відповідальності. Така процедура передбачає всі положення провадження у кримінальних справах і розгляду їх у судах, але без формального притягнення до кримінальної відповідальності, а із заміною на заходи виховного характеру. Наявність такої процедури дає змогу більш гуманно поводитися з дітьми й надає їм додаткового шансу змінити свою поведінку або відкоригувати її позасудовою системою й без правових наслідків, які спричиняє судимість. Однак дослідження засвідчило, що застосування зазначеної норми на практиці має певні особливості, які роблять дітей украй вразливою групою в системі кримінальної юстиції. Зокрема, відсутність спеціальних органів із розслідування й розгляду кримінальних справ щодо дітей (ювенальна поліція, прокурори, ювенальні суди) призводить до того, що вони набувають додаткової вразливості у контактах із правоохоронними органами. Сьогодні дитина, що потрапила в конфлікт із законом, перемелюється жорнами загальної кримінальної системи з усіма її недоліками.

Інтерв'ю засвідчили, що всі опитані діти усвідомлюють і визнають, що їхня поведінка мала девіантний характер. Практично в кожному випадку це пов'язано з тим, що сім'я, у якій дитина виховувалася, – проблемна. Усі діти, які брали

участь в інтерв'ю, відзначили, що рано вийшли з-під батьківського контролю, перестали відвідувати школу й були втягнені в ті чи інші правопорушення.

Частина дітей, які перебувають у Харківській школі соціальної реабілітації, були поміщені до цього закладу самими батьками (без рішення суду). Частина дітей були затримані на місці злочину, більшість же – після скоєння злочину. Слід також відзначити, що є певна кількість дітей у школах соціальної реабілітації, які потрапили туди вже серйозно педагогічно запущеними (із сімей, де батьки мають проблеми з алкоголем або наркотичною залежністю) і тільки тепер дістали можливість дотримуватися режиму дня, регулярно митися, харчуватися і на превелику силу опановують читання, письмо і базові соціальні навички.

3 інтерв'ю з учителем

Що таке дитина не може читати до 5-го класу?! Про письмо я взагалі не кажу! Писати – це проблема. Плутають звуки, плутають слова. Отакі дуже важкі моменти бувають. Поки його навчиш, поки його виведеш...

3 інтерв'ю з учителем

Спочатку йшли діти алкоголиків, потім – діти наркоманів, тобто це відбиття тієї соціальної ситуації, яку ми спостерігаємо в країні. Тепер у нас трапляються діти, які вже самі знають, що таке наркотики й алкоголь. Буває, чуєш іноді, як вони хизуються: от мене відкачували після дурману, ой, а я в реанімації був двічі після алкоголю. Тобто от такими вони подвигами один перед одним вихваляються. Або яка марка клею краще «вставляє».

Природним наслідком такого розвитку подій стала кримінальна активність і подальші контакти з міліцією. Найчастіше діти, які опинилися в школі соціальної реабілітації, уже мали якийсь досвід спілкування з міліцією – приводи, постанови судів. Однак до цього їх віддавали батькам, обмежувалися виховною бесідою або видавали на поруки. Але в частині випадків ці дії виявилися безрезультатними, і діти скоїли ті чи інші суспільно небезпечні діяння.

Найчастіше працівники міліції одержують інформацію від свідків, потерпілих або інших учасників злочину; установлюють особу і місце проживання дитини й приїжджають за нею. Те, як при цьому відбувається саме затримання і як поводяться з дитиною в процесі, великою мірою залежить від самого працівника міліції.

Контакти між органами із забезпечення правопорядку й неповнолітнім правопорушником здійснюються таким чином, щоб поважати правовий статус неповнолітнього, сприяти благополуччю не-

повнолітнього й уникати заподіяння їй або йому шкоди, з належним урахуванням обставин справи.

Витяг із Мінімальних стандартних правил ООН, які стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»)

Затримання та арешт неповнолітніх застосовується як винятковий захід і тільки у випадках та порядку, встановлених законом.

Про затримання дитини відповідні органи негайно повідомляють батьків чи осіб, які їх замінюють, а також органи прокуратури.

Забороняється утримання дитини в одному приміщенні з дорослими затриманими, арештованими чи засудженими особами.

Витяг із Закону України «Про охорону дитинства»

У житті затримання й допит можуть відбуватися як у рамках закону (затримання й допит у присутності батьків або осіб, що їх замінюють, повна відсутність насильства й створення людських умов, своєчасне оформлення всіх документів, участь захисника в слідчих діях), так і з його численними порушеннями (неінформування близьких про затримання й місце перебування дитини, несвоєчасна реалізація права на захист, побиття, погрози, створення нелюдських умов).

3 інтерв'ю з неповнолітнім

Інтерв'юер: *А як ти потрапив до міліції?*

Респондент: *Коли останнього разу крали, одного з нас мужик піймав і відвів до міліції, а він усіх здав. За мною прийшли в інтернат.*

Інтерв'юер: *Довго ти в міліції був?*

Респондент: *Близько двох годин.*

Інтерв'юер: *Хто з тобою був у міліції?*

Респондент: *Класний керівник. Він був присутній на допиті.*

3 інтерв'ю з неповнолітнім

Інтерв'юер: *У міліції з тобою хто розмовляв?*

Респондент: *Тільки співробітники міліції.*

Інтерв'юер: *Вони тобі розтлумачували твої права?*

Респондент: *Ні.*

Інтерв'юер: *Ти підписував документи?*

Респондент: *Так.*

Інтерв'юер: *Хтось іще, крім міліціонерів, був присутній при цьому?*

Респондент: *Ні.*

Інтерв'юер: *Тобі погрожували в міліції, били?*

Респондент: *Спочатку, коли співробітник міліції (жінка) прийшла до мене додому, вона відразу мене вдарила ногою в спину. Я засміявся, а вона сказала, щоб я зізнався в крадіжці.*

Дослідження свідчить, що найчастіше, вибираючи методи роботи, працівники міліції не роблять жодних винятків для неповнолітніх. Незважаючи на те, що особливе ставлення й методи роботи із цією вразливою групою описані в безлічі нормативних актів і КПК та впроваджені в навчання, на практиці працівники міліції часто ігнорують ці особливості. Так, своєчасне й повне інформування затриманого про його права з моменту затримання або явки до органу міліції – усе ще рідкість для органів внутрішніх справ, яку ті часто виправдовують невизначеністю статусу затриманого. Сьогоднішня практика діяльності ОВС така, що працівник міліції вважає людину затриманою не з моменту її реального затримання, а з моменту складання протоколу про її затримання, і, відповідно, вважається, що тільки із цього моменту та може повідомити рідних про те, що її затримали. Відповідно, така практика створює велике поле для зловживань. Наприклад, часто дитина, викликана або доставлена до міліції, змушена годинами перебувати в кімнатах або коридорі, за відсутності будь-яких слідчих дій щодо неї.

Новий КПК 2012 року починає відраховувати затримання з моменту, коли «особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою» (ст. 209 КПК). Таким чином, уже з цього моменту дитині повинні бути надані всі права, які належать у разі затримання. Закріплення моменту затримання в КПК є найсильнішим запобіжником від застосування катувань і жорстокого поводження з дітьми.

3 інтерв'ю з неповнолітнім

Інтерв'юер: *Розкажи, як довго тривало затримання. І чи перебувала ти в якихось приміщеннях у міліції? Де тебе тримали?*

Респондент: *Просто в кабінеті допитували... не знаю, але дуже довго, кілька годин.*

Інтерв'юер: *Чи була можливість вийти в туалет? Пити, їсти?*

Респондент: *Ні. Я пам'ятаю в міськвідділі, коли розмовляли з моєю мамою, то з нею розмовляли години дві, і я стояла біля дверей, і якщо, наприклад, кудись сісти або ще щось, – узагалі кричали, нічого не дозволяли.*

Основні процесуальні гарантії, такі, як презумпція невинуватості, право бути повідомленим про висунуте обвинувачення, право на відмову давати свідчення, право мати адвоката, право на присут-

ність батьків або опікуна, право на очну ставку зі свідками і їх перехресний допит і право на апеляцію до вищої інстанції повинні бути гарантовані на всіх етапах судового розгляду.

Витяг із Мінімальних стандартних правил ООН, які стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила)

Дослідження підтвердило відсутність необхідних запобіжників незаконного насильства в органах внутрішніх справ (можливість повідомити про місце свого перебування батькам, законним представникам, доступ до адвоката, доступ до лікаря). Це посилює вразливість такої групи, як неповнолітні правопорушники, й ставить їх у велику залежність від працівників міліції.

Не допускається застосування до дитини насильства, погроз, інших незаконних дій, щоб примусити її дати показання або визнати свою провину.

Витяг із Закону України «Про охорону дитинства»

Поширеним засобом залякування є безпричинне тримання в наручниках неповнолітніх, що скоїли незначні злочини. Також було виявлено факти побиття і катування неповнолітніх, яких підозрювали в скоєнні злочину. З 24 неповнолітніх, яких допитували в міліції, п'ятеро стали жертвами насильства, а ще троє зазначили, що були свідками того, як б'ють їхніх знайомих.

3 інтерв'ю з неповнолітнім

Інтерв'юер: *Хто з дорослих був присутній на допитах?*

Респондент: *Тільки співробітники міліції. Батьків та інших людей не було. Один з міліціонерів – міцний такий мужик – бив нас, на мене одягали наручники. Ні прокурора, ні адвоката не було. У наручниках я був близько півгодини, а в райвідділі нас протримали цілий день. А одному з моїх товаришів на голову одягали кульок, одного разу його так ударили, що він відлетів до стінки. У решті його відпустили на поруки додому.*

3 інтерв'ю з неповнолітньою

Спочатку я просто сиділа й чекала, а потім прийшов якийсь дядько й сказав, що я уквала в нього якісь документи на машину. Я сказала, що нічого не брала, тоді він мене кілька разів ударив по тілу й голові. У кабінеті нікого не було. Міліціонери вийшли й залишили нас самих.

З інтерв'ю з неповнолітньою

Інтерв'юер: Як з тобою поводитися в міліції?

Респондент: *Зі мною нормально, а от з однією моєю знайомою обійшлися погано. Ще раніше, коли я втекла з дому, мене з однією моєю знайомою знайшли й привезли до міліції. Так от, її били, підстригли наголо. Мене теж ударили кілька разів, але потім прийшла мама й забрала мене. А її мамі на неї наплювати, її протримали всю ніч у міліції, і потім я її бачила, вона вся в синцях була й обстрижена. Нас посадили в коридорі, потім дівчинку (їй було тоді 16 років) завели в кабінет, я чула, як її матом лаяли, вона вийшла вся в сльозах. Потім приїхав прокурор, ми поговорили, й нас із мамою відпустили. А через кілька днів я зустріла свою знайому, вона була вся побита. Вона на мене образилася, що я її там кинула й поїхала зі своєю мамою.*

Опитані діти, які зазнали насильства з боку працівників міліції, розуміють, що їхні права були порушені, але сприймають це як даність – право сильного. Жертви незаконного насильства не стали скаржитися на дії працівників міліції, і всі виявлені випадки залишалися латентними й не були враховані чинною системою реєстрації злочинів. Тільки одна жертва з тих, кого били в міліції, намагалася щось зробити у зв'язку із цим, і то в обхід чинної офіційної системи, впливаючи на працівника міліції через знайомих.

Передусім це пов'язано з тим, що чинну систему розслідування таких випадків люди вважають абсолютно неефективною. У більшості випадків повідомлення підозрюваного про незаконне насильство в міліції тлумачиться як спроба уникнути відповідальності. Розслідування таких повідомлень провадить прокуратура, у функції якої також входить розслідування злочинів і підтримка обвинувачення в суді. Таким чином, у розслідуванні злочину прокурор працює разом із працівником міліції. Цей конфлікт інтересів украй негативно відбивається на об'єктивності працівників прокуратури й робить систему розслідування незаконного насильства в міліції неефективною. Більше того, у ході дослідження було виявлено випадок участі прокурора в незаконному насильстві.

З інтерв'ю з неповнолітньою

Інтерв'юер: Розкажи, коли відбувався допит, був адвокат або педагог на допиті?

Респондент: *Ні. Була міліція. Потім прокурор і все. Мене тоді били.... він узяв мене за шию рукою, почав бити об стіл і говорив: «Зізнайся!». Я стала плакати, а він – іще більше кричати. А потім, коли приїхала мама, мене вже ніхто не чіпав. Потім, коли мене привезли до міськвідділу, опер не пустив мою маму в кабінет, і, коли мене завели до кабінету, навіть нічого не запитували, відразу стали бити.*

Інтерв'юер: У кабінеті був ще хтось, коли тебе били?

Респондент: *Ну, мене бив узагалі прокурор з Лисичанська. А міліціонер вийшов, коли він почав бити, він просто не міг на це дивитися.*

Усе це стає можливим не в останню чергу через відсутність кваліфікованої адвокатської допомоги.

Неповнолітні повинні мати право на юридичні консультації й мати можливість звертатися із проханням про надання безкоштовної юридичної допомоги в тих випадках, коли така допомога може бути надана, а також регулярно спілкуватися зі своїм адвокатом. При такому спілкуванні повинні забезпечуватися невтручання в особисте життя й конфіденційність.

Витяг із Правил ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі

Попри те, що адвокат зобов'язаний бути присутнім у справах, де суб'єктами виступають неповнолітні, далеко не кожний опитаний мав можливість скористатися його послугами. Так, незважаючи на обов'язковість присутності адвоката в справах з неповнолітніми, тільки троє з 24 опитаних² повідомили, що під час їх допитів у міліції був адвокат. Це відбувається, незважаючи на чіткі вимоги як старого КПК (ст. 45), так і нового КПК (ст. 52, 499) про обов'язкову участь адвоката на досудовому слідстві й під час судового розгляду справи із застосування примусових заходів виховного характеру щодо особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності. Трохи частіше адвокат з'являється в суді (на це вказали вісім респондентів), і, як засвідчують результати інтерв'ю, часто це впливає на пом'якшення вироку неповнолітньому. Однак це відбувається тільки в тому випадку, коли адвокат сумлінно виконує свою роль захисника в кримінальному процесі. Для тих, кому правову допомогу все-таки було надано, виникає інший ризик – адвокат, що формально виконує свою функцію. Це може бути пов'язано як з байдужістю адвоката за призначенням до результату справи, так і з відвертою заангажованістю адвоката, наданого працівниками міліції.

З інтерв'ю з неповнолітньою

Респондент: *Вийшло так, що в мене не було свого адвоката, мені дали з міліції адвоката. Прокурор мене запитав: чи визнаєш ти, що винна? Я сказала: так, я не приховую того, що я вкрала гроші. Ну, й прокурор сказав: три роки. Адвокат не заперечував нічого. Якщо б ми платили гроші, то, може, так, а так він до цього поставився: ну добре. При мені він не розбирався. Я не знаю, читав він справу перед*

² 24 особи — кількість респондентів, які перебували в закладах соціальної реабілітації за постановою суду.

судом чи ні. Він отак сидів, слухав те, що каже суддя.

Як підсумок варто відзначити, що більшість опитаних не дістали можливості скористатися допомогою адвоката ні під час допитів, ні в суді. З 24 неповнолітніх, що потрапили до закладів соціальної реабілітації за постановою суду, інтереси вісьмох представляв адвокат; двох опитаних представляли соціальний працівник і депутат сільради, а 14 дітей взагалі не одержували жодного представника з дорослих. Відсутність дорослих, які представляють інтереси неповнолітнього, веде до того, що на допитах працівник міліції під час взаємодії з дитиною, яка здійснила правопорушення, часто поводить у такий спосіб, який визначає для себе як найзручніший (а не єдино правильний – законний). Так, згідно з даними, отриманими під час інтерв'ю, практично всі діти підписали папери (протоколи допиту, свідчення), не читаючи, і не можуть відповісти про їхній зміст.

Ще однією локацією, підконтрольною Міністерству внутрішніх справ, де протягом певного часу перебуває неповнолітній правопорушник, є приймальник-розподільник для дітей (далі - ПРД). Діти з 11 до 14 років, підозрювані в скоєнні злочину або вже визнані винними в його здійсненні, можуть бути туди поміщені на доволі тривалий строк. Так, підставою для поміщення неповнолітнього є можливість заміни запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на тримання у ПРД, передбачена ст. 499 КПК України. Хоча наказ МВС України № 384 від 13.07.96 «Про затвердження Положення про приймальники-розподільники для неповнолітніх органів внутрішніх справ» говорить, що граничний термін перебування – до 30 діб, необхідно відзначити, що КПК України надає можливість судді за клопотанням прокурора продовжити тримання в ПРД ще на 30 діб (ст. 499 КПК). Однак в інтерв'ю деякі діти зазначили, що в їхньому випадку цей термін було перевищено і вони перебували в приймальнику до трьох місяців.

Іноді дітей, які скоїли злочини, направляють до приймальника-розподільника ще до того, як вони потрапляють до суду, і звідти конвоюють на судові засідання. Однак у більшості випадків вони опиняються в ПРД, коли вирок суду набуває чинності, і необхідний деякий час, поки буде підготовлено їхнє перенаправлення до закладів соціальної реабілітації. Це пов'язано з підготовкою документів, організацією супроводу, медичним оглядом, а іноді й пошуком коштів для конвоювання.

Оцінюючи умови в приймальниках-розподільниках, більшість опитаних зійшлися на думці, що почувалися там комфортно. Зусилля, яких докладало Міністерство внутрішніх справ протягом останнього десятиліття для того, щоб умови в ПРД відповідали людським, виявилися не даремними – діти високо оцінюють комфорт і триразове харчування в приймальниках. Підтримувати такий стандарт умов тримання у приймальниках не так складно, як раніше – протягом останніх десяти років їх наповнюваність неухильно скорочувалася, і сьогодні в ПРД часто тримається одна-дві дитини.

Будучи, по суті, перевалочним пунктом для дітей, які прямують з одного місця до іншого, змінюють один правовий статус на інший, приймальник-розподільник розрахований на нетривале перебування дитини й не передбачає жодної освітньої або дозвільної діяльності для дітей. Саме тому ключовою скаргою, яка надійшла від тих, хто там перебував, є те, що їм просто не було чим зайнятися протягом дня. Діти переважно дивилися телевизор або спілкувалися з персоналом. Кілька приймальників запропонували дітям як заняття гру на комп'ютері й улітку – у футбол. Двоє дітей зазначили, що в них була можливість допомагати дорослим і доглядати за квітами й городом. І все-таки більшість опитаних дітей зійшлися на думці, що в приймальнику їм було абсолютно нічим зайнятися й нудно.

Оцінюючи ставлення персоналу приймальників-розподільників, більшість дітей відзначили, що до них ставилися добре або принаймні нейтрально. Однак деякі з опитаних указали, що вони стикалися з випадками жорстокого поводження з боку персоналу.

З інтерв'ю з неповнолітньою

Там з дівчатами взагалі добре обходяться, а от хлопчикам іноді дістається. При мені хлопчикові давали потиличник, а ще розповідали, що можуть змусити віджиматися або з подушками в руках сидіти в напівприсіді.

З інтерв'ю з неповнолітньою

Інтерв'юер: *Може, ти знаєш, як ставилися в приймальнику до тих, хто неправильно поведився?*

Респондент: *Ну, хлопчиків били. Це завжди. А дівчат не чіпали.*

Слід відзначити, що сама організація діяльності ПРД сприяє виникненню ризиків таких явищ: цілковита ізоляція протягом тривалого часу, відсутність занять для дітей, зв'язку із зовнішнім світом. Як і в інших органах міліції, у ПРД дитина є заручником волі обмеженої кількості працівників, від яких вона повністю залежить і з якими перебуває в закритому закладі 24 години на добу. Проте в інтерв'ю було відзначено, що їх найчастіше сприймали як дітей, не оцінюючи того, що вони зробили. У деяких випадках взаємини переходили на неформальний рівень – співробітники ПРД могли почастувати дітей сигаретами, дозволяли телефонувати додому, спілкувалися з ними як із приятелями. З іншого боку, одне з інтерв'ю повністю розкриває всі ризики, що виникають із комбінації закритості й «неформального» спілкування, – одна з вихованок училища соціальної реабілітації стала жертвою сексуального домагання з боку працівника ПРД.

З інтерв'ю з неповнолітньою

Респондент. Уперше, коли я була в приймальнику, було все нормально, а потім там один чоловік став до мене чіплятися, і через мене його потім звільнили. Ну, він просто мене домагався. Він мені такі фільми вмикав, ми вдвох у корпусі залишалися, це жах був. І потім я просто одній жінці все довірила... просто ця жінка вже почала здогадуватися. Це ж не вперше таке було. Просто його прикривали. А потім вона почала розпитувати, і я їй відкрила все. Якби не вона, його б, може, й не звільнили, взагалі б ніхто не знав. Просто він залякував тих дівчат, вони нічого не говорили... а вона запросила прокурора, і його потім звільнили.

Більшість опитаних дітей зазначили, що вони проходили медогляд перед тим, як залишити приймальник-розподільник – його результати є необхідною умовою для поміщення в більшість закладів соціальної реабілітації. І хоча медогляд проводиться під контролем співробітника ПРД, це є певним запобіжником від найбільш кричущих випадків насильства над дітьми, які могли б мати місце.

Конвоювання дітей, засуджених судом до відбування терміну в закладах соціальної реабілітації, здійснюється найчастіше громадським транспортом і потягами. У деяких випадках із самих закладів надсилають машину зі співробітником. Однак найчастіше дитину до місця супроводжує працівник міліції. Про супровідних діти відгукуються добре – зазначають, що в дорозі з ними нормально поводитися, годували, давали воду й відпускали в туалет на першу вимогу.

ВИСНОВКИ

1. Діти в умовах закритих закладів стають жертвами насильства. Так, інтерв'ю виявило факти фізичної й вербальної агресії з боку працівників міліції й персоналу закладів соціальної реабілітації, використання як покарання позбавлення сну, поширеність погроз і вербальної агресії, сексуальні домагання, використання одних учнів проти інших «для виховання».
2. Поміщення дитини до установ соціальної реабілітації без рішення суду виводить з-під судового контролю таку важливу проблему, як ув'язнення/обмеження волі дітей. Рішення служби у справах дітей у своїй процедурі, механізмах і відповідальності не може бути еквівалентним судовому рішення, яке виноситься відповідно до жорстких вимог кримінально-процесуального законодавства й інших законів України.
3. Слабко розвинута система профілактики й запобігання насильству над дітьми:
 - контроль із боку прокуратури часто має формальний характер і не передбачає спілкування з дітьми в конфіденційній обстановці. Залучення працівників прокуратури до розслідування злочинів робить контроль цього відомства за роботою міліції зовсім неефективним;
 - відсутня чітка реєстрація інцидентів, пов'язаних із вербальним і фізичним насильством як між дітьми, так і щодо дітей;
 - немає адекватної реакції на випадки жорстокого поводження з дітьми. Як правило, відбувається або поверхове реагування усередині закладу, або ігнорування проблеми взагалі;
 - регулярні медичні огляди хоча й існують, але ніде не регламентовані. Також не прописана система фіксації й реагування на сліди насильства над дитиною;

- відсутні засоби й можливості зв'язку із зовнішнім світом, а відповідно, й обмежено право дитини на скаргу. У жодному з відвіданих закладів соціальної реабілітації не встановлені таксофони, не є доступними звичайні телефони. Одержати можливість зателефонувати можна тільки як заохочення. Усі дзвінки здійснюються тільки у присутності когось із персоналу закладу. Усі листи переглядаються. Слабко налагоджений і взаємозв'язок із громадськими й волонтерськими організаціями, їхні візити є радше рідкістю, ніж постійним явищем.
4. Заклади соціальної реабілітації змушені обслуговувати територію й інфраструктуру, розраховані на суттєво більшу кількість вихованців. Це призводить до витрат, що значно перевищують потреби закладу (а в низці випадків і його ресурси), через що заклади соціальної реабілітації постійно відчувають брак коштів, що, у свою чергу, негативно відбивається на умовах тримання вихованців (поганий стан багатьох будинків, зношеність труб і сантехнічного обладнання; неможливість зробити ремонт, купити необхідне устаткування, меблі, одяг, взуття; неможливість підтримувати нормальну температуру в приміщеннях тощо).
 5. Спільною проблемою для всіх закладів соціальної реабілітації є низька температура в приміщеннях, зумовлена браком коштів на опалення. У Комишуваській школі соціальної реабілітації діти, роздягнувшись для сну, ідуть у піжамах через довгий коридор, де шибки вікон вкриті шаром льоду. Тільки в Охтирському училищі соціальної реабілітації в більшості приміщень тепло, однак це не стосується житлового корпусу, де сплять вихованки – там також низька температура.
 6. Поганий стан або недоступність душових і туалетів є спільною проблемою для системи соціальної реабілітації (за винятком Охтирського училища соціальної реабілітації). По-перше, можливість прийняти душ тоді, коли це необхідно, мають тільки вихованки Охтирського училища соціальної реабілітації – іншим залишається чекати щотижневого походу до лазні й задовольнятися можливістю обмитися холодною водою з-під крана. Часто в кранах відсутня гаряча вода. По-друге, на жаль, стан душових практично скрізь вимагає покращення – навіть в Охтирському училищі соціальної реабілітації частина душових потребує ремонту. Що стосується туалетів, то в Якушинцях і Комишувасі ви-

хованці в навчальний час мають можливість відвідувати туалети тільки всі разом під керівництвом учителя, причому туалети не опалюються й розташовані на вулиці.

7. Незалежно від способу поміщення до закладу соціальної реабілітації (за постановою суду або без) усі вихованці не мають змоги вільно пересуватися як у межах закладу, так і поза його територією. Паркани в училищі в Якушинцях, а також у школі в Комишувасі обнесені колючим дротом, і вхід у них контролюється за допомогою пропускного пункту. Очевидно, це пов'язано з тим, що всі діти, які перебувають у них, скоїли злочини й відбувають покарання, призначене судом. Охорону здійснюють люди, не пов'язані з правоохоронними органами. Водночас положення про ці заклади не містять приписів обносити паркани колючим дротом і ставити ґрати на вікна (що справляє доволі гнітюче враження).
8. У системі соціальної реабілітації значно обмежені можливості для дозвілля вихованців. Як найпоширеніші способи зайняти вихованців у вільний час використовуються найбільш доступні – гуртки, телевізор, перебування в кімнаті для дозвілля. Доступ до комп'ютера найчастіше використовується як заохочення. Улітку вищезазначене доповнюється можливістю рухливих ігор на повітрі, походами на річку. Однак і діти, і персонал відзначають високу потребу в яких-небудь інших способах проведення вільного часу (наприклад, настільні ігри, музичні інструменти, комп'ютер).
9. Харчування в закладах соціальної реабілітації налагоджено на належному рівні. Так, воно збалансоване комбінацією каш, м'яса, риби, овочів. У всіх закладах соціальної реабілітації – чистота на кухнях; достатні запаси продуктів на складах; роздільне зберігання продуктів. Відгуки вихованців дають підстави констатувати задоволеність обсягом харчування і його якістю.
10. Рівень медичного обслуговування в закладах соціальної реабілітації можна оцінити як задовільний лише за деякими параметрами. Так, відвідування медичних відділень у закладах соціальної реабілітації показало наявність персоналу, необхідних приміщень (хоча ті вимагають поточного ремонту й відновлення меблів). Водночас кваліфікація персоналу, набір ліків та обладнання в установах соціальної реабілітації лише частково задовольняють

потреби установ, де утримуються діти. Також відкритим залишається питання поміщення й перебування там дітей з особливими потребами, умов для яких у закладах соціальної реабілітації просто немає. Особливо слід відзначити віддаленість деяких установ від обласних центрів, що створює для дітей ризики в отриманні якісної медичної діагностики та допомоги.

11. Система покарань і заохочень у закладах соціальної реабілітації нерозвинута й застаріла. Як покарання практикуються заборонені різними міжнародними нормами заходи виховання, наприклад затримка в одержанні листів з дому, заборони на телефонний дзвінок і побачення з батьками, позбавлення сну на певний час.
12. Система психологічного супроводу реабілітації недостатньо розвинута. Так, декларується цілий комплекс заходів, у кожному закладі є психолог, що розробляє на кожну дитину комплексну програму індивідуальних і колективних заходів. Водночас психологів і соціальних працівників недостатньо, у них слабка система перепідготовки й підвищення кваліфікації, сама система працює у відриві від сім'ї вихованця, не враховує соціальну динаміку в групах, не вивчає її й не надає рекомендацій, що дають змогу запобігати конфліктним ситуаціям.
13. У системі соціальної реабілітації значно поширені порушення прав на приватність і особистий простір вихованця. Поширене та вважається нормальним, що в дітей немає повноцінного доступу до особистих речей (а через обмеження в переліку дозволених предметів, особисті речі зводяться, як правило, до набору засобів особистої гігієни), розміщення спальних місць вихованців здійснюється в одному приміщенні (без урахування вікових, педагогічних і психологічних особливостей); відсутня можливість усамітнитися; супровід дітей є постійним і повсюдним, включаючи душові й туалетні кімнати.
14. Поширені обмеження права дітей на контакт із рідними. Можливість зателефонувати, побачитися з батьками існує не частіше ніж один раз на місяць, і це тільки за умови відсутності порушень режиму з боку дитини. До того ж будь-який дзвінок і побачення можуть відбуватися тільки з дозволу директора закладу, що робить контакти із близькими повністю підконтрольними.

15. Затримання працівниками міліції й допит проходять як у рамках закону, так і з його численними порушеннями, що найчастіше виражається в неінформуванні близьких про затримання й місце перебування дитини, несвоєчасній реалізації права на захист, побитті, погрозах, створенні нелюдських умов.
16. Попри існування спеціальних процедур щодо дітей, відсутність спеціальних (ювенальних) органів з розслідування й розгляду кримінальних справ стосовно дітей веде до того, що вони набувають додаткової вразливості під час контактів із правоохоронними органами. Так, на практиці діти часто не стають винятком або «особливим випадком» для працівника міліції й повністю залежать від його волі й бажання працювати в рамках закону.
17. Необхідні запобіжники незаконного насильства в органах внутрішніх справ сьогодні практично не працюють (можливість повідомити про місце свого перебування батькам, законним представникам, доступ до адвоката, доступ до лікаря). Це посилює вразливість неповнолітніх правопорушників і ставить їх у велику залежність від працівників міліції.
18. Діти – жертви незаконного насильства найчастіше не скаржаться на дії працівників міліції, і всі виявлені випадки залишаються латентними й не були враховані чинною системою реєстрації злочинів. Це пов'язано з тим, що чинну систему розслідування таких випадків люди вважають абсолютно неефективною. Розслідування таких повідомлень веде прокуратура, у функції якої також входить розслідування злочинів і підтримка обвинувачення в суді. Таким чином, у розслідуванні злочину прокурор працює разом із працівником міліції. Цей конфлікт інтересів украй негативно відбивається на об'єктивності працівників прокуратури й робить систему розслідування незаконного насильства в міліції неефективною.
19. Адвокатська допомога для дітей у конфлікті з законом у більшості випадків недоступна й неефективна. Незважаючи на те, що адвокат зобов'язаний бути присутнім у справах, де суб'єктами є неповнолітні, далеко не кожний опитаний мав можливість скористатися його послугами ні в ході допитів, ні в суді, і більшість дітей, не читаючи, підписували всі документи (протоколи допиту, свідчення).

- 20.** Повна ізоляція дітей у приймальниках-розподільниках протягом тривалого часу, відсутність занять та відсутність зв'язку із зовнішнім світом сприяють виникненню ризиків жорстокого поводження. Як і в інших органах міліції, у ПРД дитина є заручником волі обмеженої кількості співробітників, від яких вона повністю залежить і з якими перебуває в закритому закладі 24 години на добу. Наслідком цього є те, що в ході дослідження були виявлені діти, які стали жертвами або свідками жорстокого поводження та сексуальних домагань з боку персоналу ПРД.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Система соціальної реабілітації дітей у конфлікті з законом в Україні потребує кардинального реформування. Необхідним на прямом реформування повинно стати поступове скорочення шкіл і училищ соціальної реабілітації й подальший розвиток соціальних програм на рівні громади, спрямованих на надання цільових послуг дітям, альтернативних позбавленню волі.
2. Практика позасудового поміщення дітей до закладів соціальної реабілітації має бути усунута.
3. Будь-яке влаштування дитини в закриту установу має здійснюватися лише у виключних випадках та повинне підлягати регулярному перегляду на предмет необхідності та прийнятності такого влаштування.
4. Суворість режиму ресоціалізації дітей, які не здійснювали суспільно-небезпечні діяння, повинна бути регламентована законом, а не підзаконним нормативним актом, яким і є наказ Міністерства освіти й науки України.
5. Перебування в одному закладі одночасно дітей з девіантною поведінкою та дітей, які вже вчинили злочин, повинне бути суттєво змінено або усунено.
6. Переглянути фінансування діючих закладів соціальної реабілітації таким чином, щоб скоротити території, які обслуговуються та при цьому виділити необхідну кількість коштів на створення гідних умов для проживання вихованців.
7. Правила роботи закладів соціальної реабілітації повинні створити умови для мінімальної приватності кожного вихованця – починаючи від можливості усамітнитися до можливості зберігати особисті речі в окремому місці.

8. Заклади соціальної реабілітації повинні переглянути підхід до контактів вихованців із зовнішнім світом. Слід негайно відмовитись від практики обмеження контактів з рідними (як телефонні, так і побачення), які повинні бути доступними в будь-який час.
9. Соціальна реабілітація дітей з девіантною поведінкою повинна більшою мірою використовувати можливості роботи психологів та соціальних працівників. Для цього в системі соціальної реабілітації необхідно збільшити кількість психологів-практиків, активно розвивати навчання й перепідготовку психологів за сучасними методами роботи з дітьми й сім'ями, використовувати супервізію їх роботи фахівцями; розвивати напрями роботи, що ґрунтуються на реабілітації родини в житті дитини.
10. Потребують перегляду методики роботи психолога та соціального працівника з такими дітьми, необхідно долучати до їх роботи громадські організації, волонтерів, використовувати новітні та креативні заходи соціальної реабілітації.
11. Необхідним є введення професійної підготовки за різними напрямками в училищах соціальної реабілітації, оскільки вибір професійного напрямку є виключно робітничим, що повною мірою не забезпечує права вихованців на самовираження та вільний вибір професії.
12. Створити умови, які зроблять неможливими випадки застосування незаконного насильства щодо дітей під час їх контактів із представниками органів внутрішніх справ. Для цього в усіх без винятку випадках, коли дитина вступає в контакт із міліцією, повинні бути забезпечені повідомлення родичів про контакт, ознайомлення дитини з її правами й гарантована можливість одержати правову й медичну допомогу.

ДОДАТОК 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологія дослідження ґрунтувалася на якісних методах. Так, відповідно до спеціально розробленого інструментарію було проведено 34 глибинних інтерв'ю. Інтерв'ю проводилися в цілком конфіденційній обстановці (віч-на-віч). Під час дослідження опитано:

27 вихованців закладів соціальної реабілітації (10 дівчат, 17 хлопців; 23 з опитаних були поміщені до закладів соціальної реабілітації за рішенням суду за скоєні злочини, 4 – за згодою батьків, без рішення суду);

7 представників персоналу закладів соціальної реабілітації (заступник директора з виховної роботи, два психологи, співробітниця служби режиму, два вчителі, соціальний педагог).

Крім того, для оцінки умов, у яких живуть і навчаються діти, у процесі візиту до закладу соціальної реабілітації проводилися обхід і ознайомлення з усіма ключовими блоками (житлові й навчальні кімнати, медичний блок, туалети й душові, продуктовий склад, їдальня, спортивна зала, спортивний майданчик, кімнати дозвілля й психологічного розвантаження).

Також проведено аналіз нормативної бази, якою регулюється функціонування закладів соціальної реабілітації.

У ході візитів детально вивчалися особові справи вихованців шкіл/училищ соціальної реабілітації та медична документація.

ДОДАТОК 2

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ШКОЛУ

СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

затверджено постановою
Кабінету Міністрів України
від 8 серпня 2012 р. № 734

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

1. Школа соціальної реабілітації (далі — школа) є державним навчальним закладом для дітей, які потребують особливих умов виховання, що належить до сфери управління МОНмолодьспорту.
2. У своїй діяльності школа керується Конвенцією ООН про права дитини, Законами України «Про загальну середню освіту», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», іншими нормативно-правовими актами, цим Положенням та власним статутом.
3. До школи за рішенням суду направляються учні (вихованці), які вчинили правопорушення, що мають ознаки суспільно небезпечного діяння, віком від 11 до 14 років.
4. Учні (вихованці) утримуються у школі в межах встановленого судом строку, але не більш як три роки.
5. Школа створює належні умови для життя, навчання і виховання учнів (вихованців), підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня, розвитку індивідуальних здібностей і нахилів, забезпечення необхідної медичної допомоги; забезпечення соціальної реабілітації учнів, їх правового виховання та соціального захисту в умовах постійного педагогічного режиму.
6. Особливості педагогічного режиму, умов виховання та утримання дітей у школі визначаються: спеціальним режимом дня та системою навчально-виховної роботи; постійним наглядом та педагогічним контролем за ними; обмеженням можливості вільного виходу учнів за межі території школи без супроводу спеціально уповноважених осіб у порядку, встановленому МОНмолодьспорту.
7. Мова навчання у школі визначається відповідно до законодавства про мови в Україні.

8. Школи створюються окремо для хлопців і дівчат.
9. Кількість учнів (вихованців) у школі не повинна перевищувати 180 осіб.
10. Права та обов'язки учасників навчально-виховного процесу визначені Законом України «Про загальну середню освіту».
Статутом школи можуть передбачатися інші права та обов'язки учасників навчально-виховного процесу, що не суперечать законодавству та цьому Положенню.
11. Утримання учнів (вихованців) у школі здійснюється за рахунок коштів державного бюджету.
12. Учні (вихованці) школи забезпечуються медичним обслуговуванням, що здійснюється медичними працівниками, які входять до штату школи. Штат медичних працівників затверджується МОНмолодьспорту та МОЗ за погодженням з Мінфіном. Медичні працівники здійснюють медичний нагляд за учнями (вихованцями) цілодобово. У разі необхідності школа має право одержувати допомогу від інших закладів охорони здоров'я.
13. Статут школи розробляється навчальним закладом і затверджується МОНмолодьспорту та реєструється в установленому порядку.
14. Школа є юридичною особою та має рахунки в органах казначейства, печатку.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

15. Організація навчально-виховного процесу та оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється відповідно до Положення про загально-освітній навчальний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 778 (Офіційний вісник України, 2010 р., № 65, ст. 2291). Педагогічні працівники школи підлягають атестації відповідно до порядку, встановленого МОНмолодьспорту.
16. Виховання учнів (вихованців) у школі здійснюється в процесі урочної, позаурочної та позашкільної роботи з ними.
17. Робочі та експериментальні навчальні плани школи розробляються на основі типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.
Для учнів (вихованців), які виявили особливі здібності у вивченні певних предметів, а також для учнів із значною педагогічною занедбаністю складаються індивідуальні навчальні плани, які затверджуються директором школи.

18. Режим щоденної роботи з учнями (вихованцями) затверджується педагогічною радою школи.
19. Завдання для самопідготовки у школі не є обов'язковими. Вони можуть даватися учням (вихованцям) у відведені розпорядком дня години самопідготовки, що проводяться під керівництвом педагогічних працівників.
20. Забороняється відволікати учнів (вихованців) від занять на заходи, що не пов'язані з навчально-виховним процесом.
21. Трудове навчання (суспільно корисна праця) і виховання у школі є одним з основних заходів перевиховання учнів.
Таке навчання здійснюється у навчально-виробничих майстернях, навчально-дослідному сільському або садовому господарстві школи з урахуванням віку та фізичного розвитку учнів (вихованців) під постійним наглядом педагогічних та медичних працівників з дотриманням вимог техніки безпеки.
22. У разі смерті, тяжкої хвороби батьків учня (вихованця) або осіб, що їх замінюють, інших родичів чи інших непередбачених обставин адміністрація школи може надавати учню (вихованцю) короточасну відпустку строком на п'ять діб, не враховуючи часу на проїзд, у супроводі спеціально уповноваженої особи, яка призначається наказом директора школи.
23. Педагогічні працівники школи підтримують систематичний зв'язок з батьками дітей або особами, які їх замінюють, шляхом листування, особистих бесід, проведення батьківських зборів, конференцій, телефонного зв'язку та через Інтернет.
24. Відвідування учнів (вихованців) батьками або особами, які їх замінюють, іншими родичами допускається з дозволу директора школи або особи, яка його замінює.
25. Учні (вихованці) мають право на листування, телефонні розмови, отримання передач, посилок, бандеролей, грошових переказів, користування Інтернетом.
Витрачання дітьми грошей допускається з дозволу та під контролем адміністрації школи.
26. З метою недопущення зберігання заборонених предметів адміністрація школи має право проводити особистий огляд учня, його речей, а також посилок, бандеролей, передач, спальних та інших приміщень з наступним складенням протоколу.
Перелік предметів, виробів і речей, пересилання і збереження яких учням (вихованцям) забороняється, додається.

27. Збитки, навмисно заподіяні вихованцями закладу, відшкодовуються у порядку, встановленому законодавством.

ПОРЯДОК ЗАРАХУВАННЯ УЧНІВ (ВИХОВАНЦІВ) ДО ШКОЛИ ТА ЇХ ВІДРАХУВАННЯ

28. До школи зараховуються на підставі рішення суду учні (вихованці), які вчинили правопорушення, віком від 11 до 14 років.
Порядок зарахування учнів (вихованців) до школи та оформлення їх особових справ встановлюється МОНмолодьспорту.
29. Зарахування учнів (вихованців) до школи та їх відрахування проводиться протягом року.
30. Доставлення учнів (вихованців) до школи здійснюється в установленому порядку через приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ (далі — приймальники-розподільники). Таким же є порядок повернення учнів (вихованців) у разі самовільного залишення ними школи.
31. Зарахування учнів (вихованців) до школи проводиться комісією, яку очолює директор, у неробочий час — відповідальною особою від адміністрації та медичним працівником. До складу комісії входять заступник директора, медичний працівник, психолог.
32. Під час зарахування учнів (вихованців) до школи їх особисті речі підлягають ретельному огляду. Предмети, вироби, речі, зберігання яких учням заборонено, здаються за списком на зберігання до спеціально відведеного для цього приміщення.
33. До школи не можуть бути зараховані учні (вихованці), які страждають захворюваннями, перелік яких затверджується МОНмолодьспорту за погодженням з МОЗ.
34. Учні (вихованці), які прибули до школи, у разі потреби розміщуються у карантинному відділенні, де утримуються не більш як 10 діб під постійним наглядом вихователя, психолога, медичних працівників. Протягом зазначеного строку вивчаються особистість дитини, її знання, уміння та навички, визначається необхідний комплекс педагогічних заходів щодо її реабілітації.
Клас, у якому повинен навчатися учень (вихованець), визначається на підставі документів про освіту, що містяться в його особовій справі, а в разі їх відсутності — за результатами перевірки його знань спеціальною комісією школи.

35. Адміністрація школи у десятиденний строк з дня зарахування учня (вихованця) повідомляє про це суд, службу у справах дітей за місцем проживання дитини, а також батьків або осіб, які їх замінюють. Батькам або особам, які їх замінюють, надсилається інформація про правила листування, отримання посилок, передач, бандеролей, побачень із зазначенням місцезнаходження школи.
36. Питання доцільності проведення подальшої реабілітації та можливості дострокового відрахування дітей із школи розглядається через рік (повторно через шість місяців) і остаточно вирішується судом за місцезнаходженням школи на підставі рішення педагогічної ради школи чи за поданням її директора.
37. Учні школи, яким виповнилося 15 років, але вони не стали на шлях виправлення, рішенням суду переводяться до професійного училища соціальної реабілітації. Переведення здійснюється у межах строку, встановленого судом.
38. У разі самовільного залишення учнем (вихованцем) школи адміністрація закладу терміново вживає заходів до його розшуку та повернення. Факт самовільного залишення учнем школи реєструється у відповідному журналі протягом двох годин з моменту його виявлення.
Адміністрація школи протягом двох годин письмово інформує про факт самовільного залишення учнем (вихованцем) навчального закладу органи внутрішніх справ для вжиття оперативно-розшукових заходів.
У разі масового самовільного залишення учнями (вихованцями) території школи, групового хуліганства, пожежі, стихійного лиха та інших надзвичайних ситуацій адміністрація школи терміново повідомляє про це органи внутрішніх справ та МОНмолодьспорту.
Доставлення з приймальників-розподільників для дітей органів внутрішніх справ учнів, які самовільно залишили заклад, здійснюється у супроводі працівника школи у разі, коли школа, приймальник-розподільник і органи внутрішніх справ дислокуються в одній області. Адміністрація школи у разі отримання повідомлення з приймальника-розподільника про затримання учня (вихованця) терміново відряджає свого працівника для прийому і доставлення його в школу.
39. Відрахування учнів (вихованців) із школи після закінчення строку реабілітації проводиться наказом директора школи.
40. Адміністрація школи у місячний строк до передбачуваного відрахування учня (вихованця) повідомляє про це суд та службу у справах дітей за місцем проживання учня (вихованця), а також батьків або осіб, які їх замінюють.

41. Під час відрахування учнів (вихованців) з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, із школи особам, які супроводжують їх до місця постійного проживання, видаються:
 - проїзний квиток для переїзду;
 - продукти харчування;
 - речі та гроші, що належать вихованцю;
 - особисті документи (документ про освіту, характеристика тощо).
42. Після відрахування учня (вихованця) із школи за місцем постійного проживання відповідними службами створюються належні умови для подальшого життя, організації навчання, влаштування на роботу.
43. Служба у справах дітей повідомляє у десятиденний строк школу про прибуття та влаштування дитини за місцем постійного проживання.

УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ

44. Керівництво школою здійснює директор. Директором може бути громадянин України, який має повну вищу педагогічну освіту, стаж педагогічної роботи не менш як три роки.
45. Директор школи та його заступники призначаються на посади та звільняються з посад МОНмолодьспорту.
46. Директор школи:
 - здійснює керівництво педагогічним колективом, забезпечує раціональний добір і розстановку кадрів, створює належні умови для підвищення фахового і кваліфікаційного рівня працівників;
 - організовує навчально-виховний процес;
 - забезпечує здійснення контролю за виконанням навчальних планів і програм, якістю знань, умінь та навичок учнів;
 - відповідає за дотримання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти, за якість і ефективність роботи педагогічного колективу;
 - створює необхідні умови для участі учнів у позакласній та позашкільній роботі, проведення виховної роботи;
 - забезпечує дотримання вимог охорони дитинства, санітарно-гігієнічних та протипожежних норм, техніки безпеки;
 - розпоряджається в установленому порядку шкільним майном і коштами;
 - підтримує ініціативи щодо вдосконалення системи навчання та виховання, заохочення творчих пошуків, дослідно-експерименталь-

- ної роботи педагогів;
 - забезпечує права учнів (вихованців) на захист їх від будь-яких форм фізичного або психічного насильства;
 - здійснює заходи щодо запобігання вживанню учнями алкоголю, наркотиків;
 - контролює організацію харчування і медичного обслуговування учнів;
 - призначає на посади і звільняє з посад працівників закладу;
 - затверджує за погодженням з комітетом професійної спілки школи правила внутрішнього трудового розпорядку, посадові інструкції працівників школи;
 - здійснює в установленому порядку преміювання, встановлює доплати, надбавки працівникам школи;
 - видає у межах повноважень накази та розпорядження і контролює їх виконання;
 - звітує щороку про свою роботу на загальних зборах (конференціях) колективу.
47. Директор школи є головою педагогічної ради — постійно діючого колегіального органу управління закладом.
48. Органом громадського самоврядування закладу є загальні збори (конференція) його колективу, що скликаються не менш як один раз на рік.
49. Робота педагогічної ради та загальних зборів здійснюється відповідно до Положення про загальноосвітній навчальний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 778 (Офіційний вісник України, 2010 р., № 65, ст. 2291).
50. У школі за рішенням загальних зборів (конференції) колективу можуть створюватися рада школи, діяльність якої регулюється її статутом, а також піклувальна рада, учнівський комітет, батьківський комітет, методичні об'єднання, комісії, асоціації.
- До складу ради школи обираються представники педагогічного колективу, учні школи, батьки і представники громадськості.

МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА БАЗА ТА ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

51. Матеріально-технічна база школи включає будівлі, споруди, землю, комунікації, обладнання, транспортні засоби, службове житло, інші матеріальні цінності, вартість яких відображено у балансі.

Територія школи повинна мати огорожу, що не допускає вільного виходу учнів за її межі чи вільного входу сторонніх та контролюється службою режиму.

52. Для забезпечення надання якісної освіти, правового виховання та соціального захисту в умовах постійного педагогічного режиму школа соціальної реабілітації має:
- навчальні кабінети, обладнані відповідними засобами навчання;
 - навчально-виробничі майстерні, дільниці, навчальні господарства, обладнані необхідними засобами навчання;
 - приміщення, споруди, інвентар, інше приладдя, необхідні для фізичного виховання, гурткової, секційної та іншої позаурочної роботи;
 - контрольно-пропускний пункт та карантинне відділення, приміщення для медичного обслуговування, кімнату психологічного розвантаження, комунально-побутові приміщення;
 - бібліотеку, читальний та актовий зали, їдальню, харчоблок, житлові приміщення для учнів.
- Приміщення і споруди школи обладнуються та експлуатуються відповідно до вимог охорони праці, правил пожежної безпеки і санітарно-гігієнічних норм.
53. Майно, закріплене за школою, належить їй на праві оперативного управління.
54. Фінансування школи здійснюється МОНмолодьспорту відповідно до законодавства.
55. Фінансово-господарська діяльність школи провадиться відповідно до Бюджетного кодексу України, Закону України «Про загальну середню освіту» та інших нормативно-правових актів.
56. Джерелами фінансування школи є:
- кошти державного бюджету;
 - кошти, отримані за надання платних послуг;
 - доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, навчально-дослідних ділянок, підсобних господарств, від передачі в оренду приміщень, споруд, обладнання, землі;
 - благодійні внески юридичних та фізичних осіб;
 - інші джерела, не заборонені законодавством.
57. Порядок діловодства і бухгалтерського обліку в школі визначається законодавством, нормативно-правовими актами МОНмолодьспорту.

За рішенням засновника (власника) школи бухгалтерський облік може вестися самостійно або через централізовану бухгалтерію.

58. Школа має право згідно із законодавством придбавати та орендувати необхідне обладнання та інші матеріальні ресурси, користуватися послугами підприємств, установ, організацій та фізичних осіб, фінансувати за рахунок власних коштів заходи, що сприяють поліпшенню соціально-побутових умов працівників закладу.
59. Школа в установленому законодавством порядку забезпечується необхідними транспортними засобами для перевезення учнів, а також пально-мастильними матеріалами.
60. Звітність про діяльність школи ведеться відповідно до законодавства.

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

61. Школа за наявності належної матеріально-технічної та соціально-культурної бази, відповідного фінансування має право проводити міжнародний педагогічний обмін у рамках освітніх програм, проектів, встановлювати відповідно до законодавства прямі зв'язки з міжнародними організаціями та освітніми асоціаціями за погодженням з МОНмолодьспорту.

Школа має право відповідно до законодавства укласти договори про співробітництво з навчальними закладами, науковими установами, підприємствами, організаціями, громадськими об'єднаннями інших держав.

ДОДАТОК 3 ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРОФЕСІЙНЕ УЧИЛИЩЕ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

затверджено постановою
Кабінету Міністрів України
від 8 серпня 2012 р. № 734

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

1. Професійне училище соціальної реабілітації (далі — училище) є державним професійно-технічним навчальним закладом для дітей, які потребують особливих умов виховання, що належить до сфери управління МОНмолодьспорту.
Особливою умовою створення училища є одностатевість контингенту, чисельність якого не перевищує 200 осіб.
2. Училище у своїй діяльності керується Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», іншими нормативно-правовими актами та цим Положенням.
3. Головним завданням училища є забезпечення захисту прав дітей, які потребують особливих умов виховання, на професійно-технічну освіту, оволодіння робітничими професіями, спеціальностями, кваліфікацією відповідно до їх інтересів, здібностей, стану здоров'я.
4. Училище розпочинає діяльність за умови наявності матеріально-технічної, навчально-методичної бази, педагогічних кадрів та після одержання в установленому законодавством порядку ліцензії на право провадження освітньої діяльності.
5. Училище є юридичною особою, має самостійний баланс, рахунки в органах казначейства, штамп, печатку із своїм найменуванням і діє на підставі статуту.
6. До повноважень та основних напрямів діяльності училища належать:
 - організація навчально-виховного процесу, обрання форм та мето-

- дів навчання;
 - навчально-виробнича, навчально-виховна, навчально-методична, фінансово-господарська діяльність;
 - розроблення робочих навчальних планів і програм на основі типових навчальних планів і програм, які затверджуються в установленому порядку;
 - створення належних умов для життя, навчання та виховання учнів (вихованців), професійної підготовки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня, розвитку індивідуальних здібностей і нахилів, правового виховання та соціального захисту в умовах постійного педагогічного режиму;
 - організація харчування, матеріальне забезпечення та побутове обслуговування учнів (вихованців);
 - атестація педагогічних працівників;
 - організація підвищення кваліфікації педагогічних працівників, у тому числі їх стажування на підприємствах, в установах, організаціях;
 - організація виробничого навчання та виробничої практики учнів (вихованців);
 - забезпечення здійснення заходів з охорони праці учнів (вихованців) та працівників;
 - матеріально-технічне забезпечення навчально-виховного процесу;
 - визначення структури і штатного розпису з урахуванням фонду оплати праці;
 - забезпечення належної якості професійного навчання та виховання учнів (вихованців);
 - видача документів про освіту встановленого зразка;
 - надання в установленому порядку освітніх платних послуг.
7. Особливості педагогічного режиму, умов виховання та утримання учнів (вихованців) в училищі визначаються спеціальним режимом дня та системою навчальної і виховної роботи, постійним наглядом і педагогічним контролем за ними, виключенням можливості їх вільного виходу за межі території училища без дозволу адміністрації та супроводу спеціально уповноважених осіб в порядку, встановленому МОНмолодьспорту.
8. Учні (вихованці) забезпечуються медичним обслуговуванням, що здійснюється медичними працівниками, які входять до штату училища. Штат медичних працівників затверджується МОНмолодьспорту та МОЗ за погодженням з Мінфіном. Медичні працівники здійснюють медичний нагляд за учнями (вихованцями) цілодобово. У разі необхідності училище має право одержувати допомогу від інших закладів охорони здоров'я.

9. Училище може мати філії, відділення, навчально-виробничі, видавничо-поліграфічні, соціально-культурні, спортивно-оздоровчі та інші підрозділи.
10. В училищі учні (вихованці), які мають базову загальну середню освіту, можуть одночасно з одержанням професії здобувати повну загальну середню освіту.
Учні (вихованці), які потребують соціальної допомоги та реабілітації та з певних причин не мають базової загальної середньої освіти, можуть одночасно з одержанням професійної підготовки здобувати базову загальну середню освіту, поєднуючи професійну складову компоненту базисної структури навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників з типовим навчальним планом загальноосвітніх навчальних закладів, що затверджуються МОНмолодьспорту.
11. В училищі професійно-технічна освіта може здобуватися за денною формою навчання та за індивідуальними навчальними планами.
12. Професійно-технічна освіта є ступеневою. Ступеневість професійно-технічної освіти визначається в училищі за відповідними рівнями кваліфікації та складністю професій.
Кожний ступінь навчання в училищі повинен бути теоретично і практично завершеним і підтверджується присвоєнням випускникам освітньо-кваліфікаційного рівня «кваліфікований робітник» згідно з набутими професійними знаннями, уміннями і навичками.
13. Учні (вихованці), який закінчив повний курс навчання та успішно пройшов кваліфікаційну атестацію, присвоюється кваліфікація з набутої професії відповідного розряду (категорії) — «кваліфікований робітник» та видається документ про освіту встановленого зразка.
За зразкове ставлення до навчання і відмінні його результати випускник училища може отримати документ про освіту з відзнакою встановленого зразка в порядку, визначеному МОНмолодьспорту.
Випускнику училища, який здобув повну загальну середню освіту, видається відповідний документ про освіту встановленого зразка.
14. Учні (вихованці), які не закінчили повного курсу навчання в училищі, але за результатами кваліфікаційної атестації їм присвоєно робітничу професійну кваліфікацію, та учням, які пройшли курсове чи індивідуальне навчання, видається свідоцтво встановленого зразка.
15. Учні, які не закінчили повного курсу навчання і не пройшли кваліфікаційної атестації, видається довідка.
16. Організація навчально-виробничого процесу в училищі здійснюється в

порядку, встановленому МОНмолодьспорту.

Особливою умовою організації навчально-виробничого процесу в училищі є комплектування навчальних груп під час проведення загально-професійної підготовки чисельністю не більш як 10 осіб, а загальноосвітньої підготовки — не більш як 20 осіб.

17. Утримання учнів (вихованців) в училищі здійснюється за рахунок коштів державного бюджету.
18. Мова навчання в училищі визначається відповідно до законодавства про мови.

ПРАВА, ОБОВ'ЯЗКИ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ УЧНІВ

19. Учні (вихованці) училища мають право на:
 - належні умови навчання за обраною професією;
 - матеріальне забезпечення в період навчання на умовах і в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;
 - навчання професії за індивідуальною програмою;
 - безоплатне користування навчально-виробничою, культурно-спортивною, побутовою, оздоровчою базами навчального закладу;
 - оплату праці під час виробничого навчання і практики згідно із законодавством;
 - безоплатне медичне обслуговування, користування засобами лікування, профілактики захворювань та зміцнення здоров'я;
 - матеріальну допомогу;
 - щотижневий відпочинок і канікули протягом навчального року та після його закінчення;
 - безоплатне оволодіння іншою професією у разі хвороби, яка не дає змоги продовжувати навчання за обраною професією;
 - продовження освіти за професією, спеціальністю на основі одержаного освітньо-кваліфікаційного рівня, здобуття додаткової освіти відповідно до укладеної з навчальним закладом угоди;
 - участь в олімпіадах, виставках, конкурсах;
 - особисту або через своїх представників участь у громадському самоврядуванні, в обговоренні, вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, організації дозвілля, побуту тощо;
 - пільговий проїзд у транспорті;
 - безпечні і нешкідливі умови навчання та праці;

- захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, від дій педагогічних та інших працівників, які порушують права або принижують їх честь і гідність.
20. Відволікання учнів (вихованців) училища від участі у навчальному процесі на роботу і здійснення заходів, не пов'язаних з процесом навчання, забороняється.
 21. Учні (вихованці) училища зобов'язані:
 - додержуватися вимог законодавства, моральних, етичних норм;
 - виконувати вимоги навчальних програм і системи контролю знань, умінь, навичок;
 - систематично і глибоко оволодівати знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю, підвищувати загальний культурний рівень;
 - відвідувати заняття, у тому числі за індивідуальним графіком;
 - додержуватися вимог статуту училища, правил внутрішнього розпорядку;
 - додержуватися правил охорони праці та техніки безпеки під час практичного навчання і виробничої практики;
 - бережно ставитися до обладнання, засобів навчання та інвентарю, що використовуються в навчально-виробничому і навчально-виховному процесі.
 22. У разі самовільного залишення учнем (вихованцем) училища адміністрація закладу терміново вживає заходів до його розшуку та повернення. Факт самовільного залишення учнем (вихованцем) училища реєструється у відповідному журналі протягом двох годин з моменту його виявлення.
Адміністрація закладу протягом двох годин письмово інформує про факт самовільного залишення учнем (вихованцем) училища органи внутрішніх справ для вжиття оперативно-розшукових заходів.
У разі масового самовільного залишення учнями території училища, масової непокори, групового хуліганства, пожежі, стихійного лиха та інших надзвичайних ситуацій адміністрація училища терміново повідомляє про це органи внутрішніх справ та МОНмолодьспорту.
 23. Доставлення з приймальників-розподільників для дітей органів внутрішніх справ (далі — приймальники-розподільники) учнів (вихованців), які самовільно залишили училище, здійснюється у супроводі працівника училища у разі, коли училище, приймальник-розподільник і органи внутрішніх справ дислокуються в одній області. Адміністрація училища терміново на повідомлення з приймальника-

- розподільника про затримання учня (вихованця) відряджає свого працівника для прийому і доставлення його в училище;
у супроводі працівника приймальника-розподільника у разі, коли приймальник-розподільник дислокується в іншій області.
24. З метою недопущення зберігання заборонених предметів адміністрація училища має право проводити особистий огляд учня (вихованця), посилок, бандеролей, передач, спальних та інших приміщень з наступним складенням протоколу.
Перелік предметів, виробів і речей, пересилання і збереження яких учням (вихованцям) училища забороняється, додається.
 25. Порядок накладення дисциплінарного стягнення встановлюється статутом училища та правилами внутрішнього трудового розпорядку.
 26. Відвідування учнів (вихованців) батьками або особами, які їх замінюють, родичами допускається лише з дозволу директора училища або особи, яка його замінює.
 27. Педагогічні працівники повинні підтримувати систематичний зв'язок з батьками учнів (вихованців) або особами, які їх замінюють, шляхом листування, особистих бесід, проведення батьківських зборів, конференцій, телефонного зв'язку та через Інтернет.
 28. Учні (вихованці) мають право на листування, телефонні розмови, отримання передач, посилок, бандеролей, грошових переказів, користування Інтернетом.
Витрачання учнями (вихованцями) грошей допускається з дозволу та під контролем адміністрації училища.
 29. У разі смерті, тяжкої хвороби батьків або осіб, що їх замінюють, інших родичів учня (вихованця) чи інших непередбачених обставин адміністрація має право надавати йому короткочасну відпустку строком на п'ять діб, не враховуючи часу на проїзд, у супроводі спеціально уповноваженої особи, яка призначається наказом директора училища.
 30. За досягнення високих результатів у навчанні та в оволодінні професією, спеціальністю, за активну участь у виробничій діяльності та за інші досягнення застосовуються різні форми морального та матеріального заохочення учнів (вихованців), передбачені статутом училища.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАРАХУВАННЯ УЧНІВ (ВИХОВАНЦІВ) ДО УЧИЛИЩА ТА ЇХ ВІДРАХУВАННЯ

31. До училищ направляються діти віком від 14 до 18 років на підставі рішення суду.
32. Порядок зарахування учнів (вихованців) до училищ та оформлення їх особових справ здійснюється у порядку, встановленому МОНмолодьспорту.
33. Доставлення учнів (вихованців) до училища здійснюється через приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ. Таким же є порядок їх повернення у разі самовільного залишення училища.
34. До училища не можуть бути зараховані діти, які страждають захворюваннями, перелік яких затверджується МОНмолодьспорту за погодженням з МОЗ.
35. Не підлягають зарахуванню до училища діти, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, із застосуванням відстрочки виконання вироку або умовно.
36. Зарахування дітей до училища та їх відрахування з нього проводиться протягом року.
37. Учні (вихованці), зараховані до училища, у разі потреби розміщуються в карантинному відділенні, де утримуються не більш як 10 діб під постійним наглядом медичних працівників, педагогів, психолога та чергових по режиму. Протягом зазначеного часу вивчаються особистість учня (вихованця), його знання, уміння та навички, визначається необхідний комплекс педагогічних заходів щодо його перевиховання, застосовуються навчально-виховні заходи.
38. Учні (вихованці) утримуються в училищі у межах строку, встановленого судом, але не більш як три роки, за вчинення злочину у віці до 18 років або скоєння правопорушення до виповнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність. У разі переведення учнів (вихованців) із школи соціальної реабілітації до училища загальний строк перебування їх у таких закладах не повинен перевищувати трьох років.
39. Зарахування дітей до училища проводиться комісією, яку очолює директор, у неробочий час — відповідальною особою від адміністрації та медичним працівником. До складу комісії входять заступник директора, медичний працівник, психолог.
40. Під час прийому дітей їх речі підлягають ретельному огляду. Предмети,

вироби, речі, зберігання яких учням (вихованцям) заборонено, здаються за списком на зберігання до спеціально відведеного для цього приміщення.

41. Новоприбулі діти проходять обов'язковий медичний огляд.
42. Зарахування до навчальної групи, в якій повинен навчатися учень (вихованець), оформляється наказом директора на підставі документів про освіту, що містяться в його особовій справі.
43. Зараховані до училища учні (вихованці), які мають професійну підготовку, удосконалюють свою кваліфікацію шляхом виготовлення складної продукції для здобуття підвищеного розряду.
44. Адміністрація училища у десятиденний строк з дня прибуття дитини повідомляє про це суд, яким було прийнято рішення про направлення дитини до училища, службу у справах дітей за місцем його проживання, а також батьків або осіб, які їх замінюють. Одночасно сім'ї надсилається інформація про правила листування, отримання посилок, передач, бандеролей, побачень із зазначенням адреси навчального закладу.
45. Адміністрація училища у місячний строк до передбачуваного відрахування учня (вихованця) повідомляє про це суд та службу у справах дітей за місцем проживання учня (вихованця), а також батьків або осіб, які їх замінюють.
46. Відраховані з училища учні (вихованці) направляються, як правило, до місця проживання для працевлаштування на підприємствах, в установах, у сільському господарстві та в інших галузях економіки за набутою професією, а в окремих випадках за бажанням — до іншої місцевості за умови письмового підтвердження відповідної служби у справах дітей або державної служби зайнятості про можливість їх працевлаштування і забезпечення житлом.
47. Учні (вихованців), яким на час відрахування не виповнилося 16 років, а з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, — 18 років, до місця подальшого проживання супроводжують батьки або особи, які їх замінюють, чи працівники училища, визначені наказом директора.
48. Дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, надається матеріальна допомога. За клопотанням ради училища може надаватися матеріальна допомога і іншим дітям з багатодітних та малозабезпечених сімей, які особливо потребують цього.
49. Під час відрахування з училища учням (вихованцям) видаються проїзні квитки і продукти харчування на час переїзду, речі та гроші, що нале-

жать їм, особисті документи (довідка про строк перебування в училищі, документи про освіту тощо).

50. Служба у справах дітей повідомляє у десятиденний строк училище про прибуття та влаштування відрахованого учня (вихованця).

ПЕДАГОГІЧНІ ПРАЦІВНИКИ УЧИЛИЩА

51. До педагогічних працівників училища належать викладачі, вихователі, майстри виробничого навчання, старші майстри виробничого навчання, інструктори виробничого навчання, методисти, практичні психологи, соціальні педагоги, керівники фізичного виховання, керівник училища, його заступники та інші працівники, діяльність яких пов'язана з організацією навчально-виховної роботи.
52. Педагогічною діяльністю в училищі можуть займатися особи, які мають відповідну вищу професійну освіту та професійно-педагогічну підготовку, моральні якості і фізичний стан яких дає змогу виконувати обов'язки педагогічного працівника.
53. Для визначення відповідності педагогічного працівника займаній посаді, рівню його кваліфікації проводиться атестація педагогічних працівників. Періодичність обов'язкової атестації та порядок її проведення встановлюються МОНмолодьспорту.
54. Права, обов'язки та соціальні гарантії педагогічних працівників училища визначаються Законами України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», іншими законодавчими актами.
55. Особливості дій працівників училища у разі виникнення надзвичайних ситуацій визначаються статутом та правилами внутрішнього розпорядку училища.

УПРАВЛІННЯ УЧИЛИЩЕМ

56. Управління училищем здійснюється МОНмолодьспорту.
57. Вищим колегіальним органом громадського самоврядування училища є загальні збори (конференція) колективу навчального закладу, які вирішують у межах своїх повноважень питання навчально-виробничої, навчально-виховної, навчально-методичної, економічної і фінансово-господарської діяльності училища. Рішення загальних зборів (конференції) колективу училища мають рекомендаційний характер.
58. Керівництво діяльністю училища здійснює директор, який має відпо-

відну повну вищу освіту, призначається на посаду за результатами конкурсу шляхом укладення з ним трудового договору (контракту) МОНмолодьспорту.

59. Директор училища:

- організовує навчально-виробничий, навчально-виховний процес, забезпечує створення необхідних умов для професійно-технічної освіти учнів (вихованців);
- діє від імені навчального закладу, представляє його у відносинах з підприємствами, установами, організаціями;
- призначає та звільняє працівників училища, затверджує відповідно до кваліфікаційних характеристик їх посадові обов'язки, формує педагогічний колектив;
- створює необхідні умови для творчості педагогічних працівників, учнів (вихованців), для використання і впровадження ними прогресивних форм і методів навчання, розвитку інноваційної діяльності, проведення педагогічних експериментів;
- видає в межах своїх повноважень накази і розпорядження;
- затверджує в межах фонду оплати праці штатний розпис і чисельність працівників навчального закладу;
- установлює премії, доплати та надбавки до посадових окладів і ставок заробітної плати працівників училища за конкретні результати праці;
- забезпечує безпечні і нешкідливі умови навчання, праці і виховання.

60. Директор училища звітує щороку перед загальними зборами (конференцією) колективу навчального закладу.

Фінансово-господарська діяльність і матеріально-технічна база училища

61. Фінансування училища здійснюється за рахунок коштів державного бюджету.
62. Додаткові джерела фінансування визначаються Законами України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», іншими законодавчими актами.
63. Училище, як правило, розташовується поблизу великих населених пунктів у місцях, які мають надійний транспортний і телефонний зв'язок. Територія училища повинна мати огорожу, що не допускає вільного виходу учнів (вихованців) за її межі чи вільного входу сторонніх осіб, контролюється службою режиму.
64. Для забезпечення здобуття професійно-технічної освіти, правового ви-

ховання та соціального захисту в умовах постійного педагогічного режиму училище має:

- навчальні кабінети і лабораторії, обладнані відповідними засобами навчання;
- навчально-виробничі майстерні, дільниці, навчальні господарства, полігони (для кожної професії чи групи професій), обладнані необхідною навчальною технікою, верстатами, машинами, механізмами, матеріалами, інструментом, іншими засобами навчання;
- приміщення, споруди, інвентар, інше приладдя, необхідні для фізичного виховання, гурткової, секційної та іншої позаурочної роботи;
- приміщення для медичного обслуговування, контрольно-пропускний пункт та карантинне відділення, кімнату психологічного розвантаження, комунально-побутові приміщення;
- бібліотеку, читальний та актовий зали, їдальню, харчоблок, житлові приміщення для учнів, учнів (вихованців).

Приміщення і споруди училища обладнуються та експлуатуються відповідно до вимог охорони праці, правил пожежної безпеки і санітарно-гігієнічних норм.

65. На території училища за умови забезпечення створення належних умов у літній період може бути організовано спортивний оздоровчий табір, табір праці та відпочинку.

66. Майно, закріплене за училищем, належить йому на праві оперативного управління.

Функції управління майном училища здійснює МОНмолодьспорту.

Училище несе відповідальність за збереження та використання за призначенням закріпленого за ним майна. Контроль за використанням цього майна здійснюється засновником.

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

67. Училище, МОНмолодьспорту мають право укладати договори про співробітництво, встановлювати відповідно до законодавства прямі зв'язки з навчальними закладами інших держав, міжнародними організаціями, фондами тощо.
68. Училище має право відповідно до законодавства провадити зовнішньоекономічну діяльність на основі договорів, укладених ним з іноземними юридичними і фізичними особами.

ДОДАТОК 4 ФОТО ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

ТЕРИТОРІЯ

Фонтанська ЗШСР

Охтирське УСР

Якушинецьке ПУСР

Комишуваська ШСР

Харківська ШСР

НАВЧАЛЬНІ КЛАСИ

Комишуваська ШСР

Харківська ШСР

КОМП'ЮТЕРНІ КЛАСИ

Охтирське УСР

Охтирське УСР

Якушинецьке ПУСР

Комишуваська ШСР

САНВУЗЛИ

Комишуваська ШСР

Харківська ШСР

Фонтанська ЗШСР

Якушинецьке ПУСР

Охтирське УСР

душ

Комишуваська ШСР

Харківська ШСР

Харківська ШСР

Охтирське УСР

КІМНАТА ВІДПОЧИНКУ

Комишуваська ШСР

Харківська ШСР

Охтирське УСР

Якушинецьке ПУСР

КОРИДОР

Охтирське УСР

Харківська ШСР

Комишуваська ШСР

Якушинецьке ПУСР

Фонтанська ЗШСР

ХАРЧОБЛОК

Охтирське УСР

Харківська ШСР

Якушинецьке ПУСР

Комишуваська ШСР

ЇДАЛЬНЯ

Якушинецьке ПУСР

Комишуваська ЗСР

Охтирське УСР

Харківська ЗСР

МАЙСТЕРНЯ

Охтирське УСР

Комишуваська ШСР

Якушинецьке ПУСР

Харківська ШСР

МЕДИЧНИЙ КАБІНЕТ

Охтирське УСР

Комишуваська ШСР

ІЗОЛЯТОР

Якушинецьке ПУСР

Охтирське УСР

Харківська ШСР

СПАЛЬНІ КІМНАТИ

Охтирське УСР

Комишуваська ШСР

Якушинецьке ПУСР

Харківська ШСР

Фонтанська ЗШСР

СКЛАДСЬКІ ПРИМІЩЕННЯ

Охтирське УСР

Якушинецьке ПУСР

Комишуваська ШСР

Харківська ШСР

СПОРТИВНИЙ ЗАЛ

Охтирське УСР

Якушинецьке ПУСР

Харківська ШСР

ДЛЯ НОТАТОК

[illegible]

Уповноважений Верховної Ради України
з прав людини

Офіційне видання

**Права дитини
в закладах соціальної реабілітації
в Україні**

**Спеціальна доповідь
з питань реалізації національного превентивного
механізму**

Редактор	<i>Ольга Кузьміна</i>
Дизайн і верстка	<i>Сергія Богданця</i>

Формат 70 × 100/16. Офсетний друк. Папір офсетний.